

H. Peygamber'e Nispet Edilen Mekruh Nitelikli Fillerin Teşrî' ve Bağlayıcılık Değeri

Fatiha BOZBAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Fıkıh Anabilim Dalı, Konya/Türkiye
fatiha.bozbas@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7775-3869>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 14.01.2025

Kabul Tarihi: 05.05.2025

Yayın Tarihi: 15.06.2025

İntihal

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Finansman: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Telif Hakkı

© Fatiha BOZBAŞ | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Öz

H. Peygamber'in fiil ve sözlerinin teşrî' niteliği ve bağlayıcılık değeri, İslâm hukuku literatüründe önemli bir tartışma konusudur. Fıkıh usulü eserlerinde, onun fiillerinin farz ile mubah arasındaki hükümlere delalet edeceği, haram nitelikli bir fiilin ise kendisinden sadır olmayacağı kabul edilmiştir. Mekruh olarak değerlendirilen bir fiilin H. Peygamber'e nispeti ise ihtilâflı bir meseledir. Burada nispetten kastedilen, işlenen fiilin H. Peygamber açısından mekruh olması değil, ittibâ açısından mekruhluk vasfını taşıması bir başka ifadeyle bu tür fiillerin teşrî' değeri açısından ne anlam ifade ettiği meselesidir. Bu çalışmada, H. Peygamber'in mekruh olarak değerlendirilen fiillerinin teşrî' bağlamında nasıl anlaşılması gerektiğine dair tartışma ele alınmıştır. Bu bağlamda konuyu ele alan usulcülerin, H. Peygamber'e nispet edilen bazı kavî ve fiilî rivayetler arasındaki zâhirî zıtlıkları, teâruzu giderme metotları olan cem', nesh veya tercih vb. yöntemlerle gidermedikleri, bunun yerine rivayetlerin bağlayıcılık değerini yeniden yorumladıkları tespit edilmiştir. H. Peygamber'in nehyettiği bir fiili bizzat işlemesi veya sünnet/müstehap bir fiile aykırı davranması gibi durumların, ilgili fiillerin şer'î bağlayıcılığı konusunda iki temel yoruma yol açtığı görülmüştür. Bir grup usulcü, bu tür fiillerin ümmet için "mubah" olduğunu savunurken, diğer bir grup ise bu durumların "mekruh" vasfı taşıdığı görüşünü benimsemiştir. Çalışmada her iki yaklaşımın da belirli bir mezhebe özgü olmadığı ve daha ziyade fıkıh usulündeki bireysel yorum farklılıklarından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Makale, ayrıca bu ihtilâfın günlük hayatta abdest, ibadet ve temizlik gibi konular üzerindeki etkilerini de incelemektedir. Örneğin, cünüp iken abdest almadan uyumak, ayakta su içmek veya kedinin artığı ile abdest almak gibi meselelerde, mezhepler arasında farklı yorumlar geliştirilmiştir. Bu ihtilâflar, mekruh nitelikli fiillerin fikhî değerine dair mevcut usul görüşlerinin, fıkıh hükümlerinin tasnifine olan etkisini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Fıkıh Usulü, H. Peygamber, Fiil, Hüküm, Mekruh, Ef'âl-i Nebî.

Atıf

Bozbaş, Fatiha. "H. Peygamber'e Nispet Edilen Mekruh Nitelikli Fillerin Teşrî' ve Bağlayıcılık Değeri". *Kocatepe İslâmi İlimler Dergisi* 8/1 (2025), 162-178. <https://doi.org/10.52637/kiid.1619716>

The Legislative (Teşri') and Binding Value of Makrūh Acts Attributed to the Prophet

Fatiha BOZBAŞ

Assist. Prof., Selçuk University Faculty of Theology, Department of Fiqh, Konya/Türkiye
fatiha.bozbas@selcuk.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7775-3869>

Research Article

History

Received: 14.01.2025

Accepted: 05.05.2025

Published: 15.06.2025

Plagiarism

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Funding: The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.

Competing Interests: The author declares that have no competing interests.

Copyright

© Fatiha BOZBAŞ |
Creative Commons
Attribution-
Noncommercial 4.0 (CC
BY-NC) International
License

Abstract

The legislative nature and binding authority of the actions and statements of the Prophet Muhammad are significant topics of discussion in Islamic legal literature. In the field of uşūl al-fiqh, it is generally accepted that his actions indicate legal rulings ranging from obligation to permissibility, while an act classified as forbidden (ḥarām) would not be attributed to him. However, the attribution of an act considered makrūh (discouraged) to the Prophet is a matter of scholarly dispute. This attribution does not imply that the act was makrūh for the Prophet himself but rather concerns whether such acts carry the quality of makrūh in terms of imitation (ittibā') and their legislative significance. This study examines how the Prophet's actions, which are deemed makrūh, should be understood in a legislative context. It is observed that scholars of uşūl al-fiqh, when addressing the apparent contradictions between certain verbal and practical narrations attributed to the Prophet, did not resolve them using traditional methods of reconciliation such as combining (jam'), abrogation (naskh), or preference (tarjih). Instead, they reinterpreted the binding nature of these reports. The fact that the Prophet sometimes engaged in actions that he himself prohibited or acted contrary to recommended (sunnah/mustaḥabb) practices led to two main interpretations regarding the legal bindingness of such acts. One group of scholars argued that such actions indicate permissibility (mubāḥ) for the Muslim community, while another group held that these actions still retain a makrūh status. The study concludes that these differing perspectives are not confined to a particular school of thought but rather stem from individual methodological interpretations within uşūl al-fiqh. Additionally, the article analyzes how this disagreement affects everyday practices such as ablution (wuḍū'), acts of worship, and purification. For instance, differing legal opinions have emerged among Islamic schools of thought concerning sleeping without performing ablution after major ritual impurity (janābah), drinking water while standing, or using water licked by a cat for ablution. These disputes highlight the influence of existing uşūl perspectives on the classification of legal rulings regarding makrūh acts.

Keywords: Fiqh, Uşūl of Fiqh, Prophet, Praktices, Ḥukm, Makrūh, Acts of the Prophet.

Cite as

Bozbaş, Fatiha. "The Legislative (Teşri') and Binding Value of Makrūh Acts Attributed to the Prophet". *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 8/1 (2025), 162-178. <https://doi.org/10.52637/kiid.1619716>

Giriş

Müslümanların dünya ve ahiret hayatı için hidayet kaynağı olarak gönderilen Kur'an'ın ahkâmını sözleriyle tebyîn ve tavzîh eden, fiilleriyle hayatına tatbik eden Hz. Peygamber, İslâm dininin anlaşılması ve yaşanmasında müslümanlar için en güzel rehber olmuştur. Kur'an-ı Kerîm'deki pek çok âyette Hz. Peygamber'in müslümanlara güzel bir örnek ve uyarıcı olduğu,¹ Kur'an'ı tebyîn etme görevinin kendisine verildiği² hususen vurgulanmıştır. Fukaha, Hz. Peygamber'in rol model olma durumunu kendisine itaati emreden âyetlerle³ birlikte salt bir örneklik olmanın ötesinde teşrî' nitelikli bir vasıf olarak kabul etmiştir. Buna göre fikhî hükümlerin istinbat edildiği deliller hiyerarşisi içerisinde Sünnet Kitab'dan sonra ikinci aslı delil olarak benimsenmiştir. Sünnet delili genel manada Hz. Peygamber'in kavli hitabı, fiil ve takrirleri olarak tanımlanmıştır. Hz. Peygamber'in uyku, bayılma gibi hallerde ortaya çıkan fiilleriyle cibillî nitelik taşıyanlar hariç kastî ve irâdî olarak gerçekleştirdiği fiillere teşrî' nitelik nispet edilerek bunlar Sünnet deliline ilhak edilmiştir.⁴

Usul literatüründe Hz. Peygamber'in teşrî' nitelikli kavil ve fiillerinin mahiyeti ve bağlayıcılık değerine dair bazı sınıflandırmalar yapılmış, bu doğrultuda kavline farz/vâcip, sünnet/mendup, mubah ve haram, fiiline ise farz/vâcip, sünnet/mendup, mubah şeklinde şer'î hükümlerin terettüp ettiği kabul edilmiştir.⁵ Fûrû'-i fikhî kitaplarının farklı kısımlarında yer alan bazı meseleler bu usulî esaslar çerçevesinde izah edilmiştir. Kavli sünnetin talep ve muhayyerlik içeren bir lafız içermesi dolayısıyla şer'î hükümlere terettübünde tartışma yokken, lafza sahip olmayan fiilî sünnetin muayyen bir hükme delaleti, mahiyet ve bağlayıcılığı fikhî tekniği açısından belli noktalarda farklı değerlendirmelere yol açmıştır.

Hz. Peygamber'in fiillerinin bağlayıcılık değeri hususunda usulcüler arasında genel kabul; bunların farz ile mubah arasındaki hükümlere delalet edeceği, haram nitelikli bir fiilin ise kendisinden kesinlikle sadır olmayacağıdır. Mekruh olarak değerlendirilen bir fiilin Hz. Peygamber'e nispeti ise ihtilâflı bir meseledir. Burada nispetten kastedilen, işlenen fiilin Hz. Peygamber açısından mekruh olması değil, ittibâ açısından mekruhluk vasfını taşımasıdır. Usulcüler, Hz. Peygamber'in nehyettiği bir fiili kasıtlı ve irâdî olarak işlemesini veya tavsiye ettiği bir fiile aykırı davranmış olmasını teşrî' nitelik açısından mekruh ya da mubahlığa delalet etmesi hakkında farklı görüşler serdetmişlerdir.

Usul literatüründe bu mesele bağlamında müstakil olarak ele alınan bir diğer önemli mevzu ise Hz. Peygamber'in teşrî' değeri bağlamında sözleri ve fiillerindeki farklılıkların, zıtlıkların, teâruzun nasıl uzlaştırılacağı sorusudur. Usul eserlerinde teâruzu'l-edille (delillerin çelişmesi, zıtlaşması) başlığı altında aynı konuda birbirine zıt veya uyumsuz gibi gözüken rivayetlerin hangi yöntemlerle uzlaştırılabileceği incelenmiştir. Usulcülerin genel kanaatine göre Hz. Peygamber'in fiilî rivayetleri arasında teâruz bulunmaz. Hz. Peygamber'in aynı meseleye dair fiilleri farklılık arzetsen dahi bunlar birbirine muâriz değildir. Zira fiiller; nitelikleri, işleniş tarzı bakımından farklı olduğu ve bir halden başka bir hale göre değişmesi mümkün olduğu için umum ifade etmez. Hz. Peygamber'in işlediği bir fiil gelecekte de aynı şekilde davranması gerektiğine delâlet etmeyeceği gibi herhangi bir vakitte yapmış olduğu bir fiil, aksi yöndeki önceki fiilini de iptal etmez.⁶ Teâruz olabileceği kabul edilen rivayetler (kavlî-kavlî, kavli-fiilî) arasında görülen ihtilâf ile teâruzun tespiti, sebepleri ve çözümü için fukaha tarafından birçok yöntem geliştirilmiş, bu konuda özellikle fikhî mezheplerinin farklı yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Her mezhep kendi kabulleri ve anlayışı çerçevesinde hadisler hakkında hüküm beyanında bulunmuştur. Usul eserlerinde her ne kadar tatbik sıralamasına yönelik farklılıklar olsa da rivayetler arası teâruzun giderilmesinde aynı metotlar kabul edilmiştir. Bu bağlamda cumhur fukaha sırasıyla cem, nesih, tercih, tevakkuf metotlarını uygularken, Hanefilerin nesih, tercih ve cem' metotlarını uygulamayı tercih ettikleri bilinmektedir.⁷ Bu uzlaştırma sürecinde dikkat çeken mesele, birbirine muâriz kavli-fiilî rivayetlerin uzlaştırılması probleminin teâruz başlığı altında ele alınmasının⁸ yanı sıra bazı usul eserlerinde konunun farklı bir zeminde tartışılıyor olmasıdır. Literatürde tespit ettiğimiz kadarıyla "sünnet" bahsinde işlenen bu mesele, zıt hüküm içeren rivayetlerin teşrî' nitelik açısından ya mekruh ya da mubahlığa delalet ettiği kurgusu üzerinden usulî bir tartışmaya kapı aralamıştır.

¹ el-Ahzâb 33/21; Fâtır 35/23-24.

² en-Nahl 16/44.

³ Âl-i İmran 3/31; en-Nisâ 4/65-80; el-Ahzâb 33/36.

⁴ Ali el-Kârî, *Tavdîhu'l-mebânî ve tenkîhu'l-me'ânî*, thk. İlyas Kaplan (Beyrut: Dâru Sâdır, 1427/2006), 377.

⁵ Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrezzâk Afîfî (Riyad: Dâru's-Samî'î, 1424/2003), 1/233-234.

⁶ Muhammed el-Hafnâvî, *et-Te'âruz ve't-tercîh 'inde'l-usûliyyîn ve eseruhumâ fî'l-fikhi'l-İslâmî* (Kahire: Dâru'l-Vefâ, 1408/1987), 136-137; Muhammed Ali Ferkûs, *el-İrşâd ilâ mesâilî'l-usûl ve'l-ictihâd* (b.y: Dâru'l-Mevkî', 1432/2011), 104.

⁷ Üsâme Abdullah Hayyât, *Muhtelifü'l-hadis beyne'l-muhaddisîn ve'l-usuliyyîne'l-fukaha'* (Riyad: Dâru'l-Fadîle, 1421/2001), 45-332.

⁸ Söz gelimi Şevkânî kavli ve fiilî rivayetlerin birbirine muâriz olma durumlarına dair 60 ihtimalin olabileceğini tespit etmiş ve buna ilişkin en meşhur durumları izah etmiştir. Bk. Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-Usûl* (Riyad: Dâru'l-Fadîle, 1421/2000), 1/216-220. Âmidî'nin benzer bazı izahları için bk. Âmidî, *el-İhkâm*, 1/254-259.

Burada devreye giren “mekruh” kavramı, hem tarihsel hem kavramsal boyutuyla dikkat çekmektedir. Mekruh, genellikle “yapılmaması istenen ancak haramlık derecesine ulaşmayan fiil” olarak tanımlansa da, tarihsel süreçte delillerin kat’î/zannî ayrımına bağlı olarak şekillenmiş bir terimdir. Bu noktada, kavramın ilk dönemlerde henüz tam anlamıyla terimleşmemiş bir çerçevede Hz. Peygamber’in fiillerine uygulanması, sonradan oluşan teklifi hükümler tasnifinin geçmişe doğru işletilmesi riskini barındırdığı yönünde bir itiraz ileri sürülebilir. Ancak ilgili ifadenin henüz kavramsallaşmamış oluşu yalnızca “mekruh” için değil, diğer teklifi hükümler açısından da geçerli bir durumdur. Ayrıca, bu türden bir gelişim süreci, ilimleşme sürecinde sınırları belirlenen tüm kavramlar açısından kaçınılmaz bir sonuç olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmada, birbirine zıt kavli-fiilî rivayetlerin uzlaştırılması bağlamında, Hz. Peygamber’e nispet edilen “mekruh” nitelikli fiillerin teşri’ değeri ve bağlayıcılık düzeyi ele alınacaktır. Amaç, kelâmî bir zeminde Hz. Peygamber’in ismeti gereği mekruh fiil işlemesinin imkânsızlığını savunmak veya reddetmek değil, gerek usul-i fıkıh gerekse fûrû-i fıkıh kaynaklarında bu fiillerin nasıl değerlendirildiğini incelemektir. Bu doğrultuda, Hz. Peygamber’in nehyettiği bir fiili kasıtlı ve irâdî olarak işlemesi veya tavsiye ettiği bir fiilin hilafına davranmış olması durumunda, bu zâhirî çelişkinin hangi tür usulî yorum yöntemleriyle nasıl çözüldüğü ele alınmaya çalışılacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Peygamber’in fiillerinin genel manada şer’î hükümlere delaletine ilişkin literatürde hayli çalışma⁹ olmasına rağmen söz konusu ihtilâf sınırlı sayıda usul eserinde birkaç satırı aşmayacak ölçüde oldukça kısa izah edilmiştir. Âmidî’nin (ö. 631/1233) *el-İhkâm*’ı, Şevkânî’nin (ö. 1250/1834) *İrşâdül-fuhûl*’ü gibi bazı eserlerde ise aynı meseleye dair zıt rivayetler, daha ziyade “kavli-fiilî rivayetlerin teâruzu” başlığı altında ele alınmış ve klasik teâruzu giderme yolları olan nesih, cem’, tercih gibi metotlarla rivayetler arasında uzlaştırılma yoluna gidilmiştir. Konuya özel olarak odaklanan tek müstakil çalışma ise Fahrüddîn Zübeyr Alî’nin “Fi’lû’n-Nebî li’l-mekrûh teşri’an ve eseruhû fi’l-fürû’i’l-fıkhiyye”¹⁰ isimli makalesidir. Ancak söz konusu çalışma, ilgili ihtilâfa dair görüşlerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi ve usul-fürû bağlantısının ortaya konulması açısından yeterli derinliği sunmamaktadır.

Konuyu gerek usul gerek fûrû literatürüne dayalı bilgilerle daha etraflı ele almayı hedefleyen bu çalışma ise, “mekruh” kavramının teklifi hükümler arasındaki konumunu, Hz. Peygamber’in kavli rivayetleri ile fiilleri arasında görülen ihtilâflar bağlamında nasıl yorumlandığını ve ilgili ihtilâflara dair usulcülerin değerlendirmelerini hangi örnekler üzerinden şekillendirdiğini analiz etmeyi hedeflemektedir. Böylece hem birbirine zıt veriler arasındaki uzlaştırma çabalarının metodolojik arka planı hem de mekruh nitelikli fiillerin bağlayıcılık değerinin teorik temelleri ortaya konacak, neticede bu yaklaşımın fûrû-i fıkıh hükümlerinin şekillenmesine nasıl bir etki yaptığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Konuya İlişkin Bazı Kavramlar

1.1. Mekruh

Sözlükte “buğzedilen, çirkin ve kötü görülen, sıkıntı ve zorluk bulunan” gibi anlamlara gelen mekruh kelimesi,¹¹ tarihsel açıdan bakıldığında fıkıhın teknik yönden sistemleşmesine paralel olarak muhtelif manalarda kullanılmıştır. Fıkıh usulü terminolojisinin henüz geniş bir çerçevede teşekkül etmediği ilk yüzyıllarda mütekaddimîn fukaha fikhî meselelerde helal veya haram gibi kesin hüküm ifade eden kavramlar yerine daha temkinli bir ifade olarak “bunda bir beis yoktur”, “mekruhtur”, “tercihe şayandır” gibi ifadeler kullanmışlar ve bu hassasiyeti göstermeyenleri şiddetle tenkit etmişlerdir. Bu minvalde haram yerine mekruh kavramını kullanmayı tercih eden fukahadan Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855); “Mut’a nikahını ve kabir etrafında namaz kılınmasını kerih görüyorum.” derken onun haramlığını kastetmiştir.¹² Şeybânî’nin (ö. 189/805) mut’a nikahının yasaklığını mekruh lafzıyla ifade ettikten sonra Hz. Peygamber tarafından yasaklanmış olduğunu ileri sürmesi ise mekruh kavramını haram manasında kullandığını ortaya koymaktadır.¹³ Ebû Yûsuf’un (ö. 182/798), İbrâhîm en-Nehaî’nin (ö. 96/714) helal-haram lafızlarının

⁹ Bu konuda yapılmış bazı çalışmalar şunlardır: Süleyman el-Aşkar, *Ef’âlû’r-rasûl* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1424/2003); Muhammed Abdülkâdir el-Arûsî, *Ef’âlû’r-rasûl ve delâletuhâ ‘ale’l-ahkâm* (Cidde: Dâru’l-Müctema’, 1411/1991); Muhammed Avvâme, *Hucciyetü ef’âlî’r-rasûl usûliyyen ve hadîsiyyen ve fihî ‘ismetuhû mine’l-hata’ ve’l-hatî’e* (Medine: Dâru’l-Yüsrâ, 1434/2013); Hayrettin Karaman, “Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah’ın Davranışları”, *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi (İstanbul: İlmî Neşriyat, 1989), 127-150; Mustafa Harun Kıyık, “Hz. Peygamber’in Teşri Nitelikli Olmayan Fiillerinin Bağlayıcılık Açısından Değeri” *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 6/2 (2019), 153-194; İbrahim Yılmaz, “İslâm Hukukunda Hz. Peygamber’in Fiillerinin Mubahlık (Hukukî Serbestlik) Bildirmesi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 25/1 (2021), 275-292; Bekir Karadağ, “Hanefî Fıkıh Kaynaklarında Hükme Delalet Etmesi Açısından Hz. Peygamber’in Dini Nitelikli Bir Fiile Devamı (Muvazâbe)”, *Marife*, 19/2, (2019), 553-569.

¹⁰ Zübeyr Alî, “Fi’lû’n-Nebî li’l-mekrûh teşri’an ve eseruhû fi’l-fürû’i’l-fıkhiyye”, *Mecelletu Usûl*, 4 (2020), 187-211.

¹¹ İbn Fâris, *Mücmelü’l-luga* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1406/1986), “kerihe”, 1/782; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), “kerihe”, 13/535.

¹² Merdâvî, *et-Tahbîr şerhu’t-Tahrîr fî Usûli’l-fıkıh*, nşr. Abdurrahman b. Abdullah el-Cibrîn (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1421/2000), 3/1008, Ebû Yûsuf, *Kitâbü’l-Red ‘alâ Siyeri’l-Evzâ’*, nşr. Ebû’l-Vefâ el-Afgânî, Kahire: y.y. 1357), 73.

¹³ İmâm Mâlik, *el-Muvatta’ rivâyetü Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî*, thk. Abdülvehhâb Abdüllatif (b.y.: Mektebetü’l-İlmiyye, ts.), 198.

kullanımına dair temkinli tavrını zikrettikten sonra “Bu helaldir veya bu haramdır şeklinde bir ifade ne büyük bir sözdür.”¹⁴ demesi, kesin değer yargılarının -özellikle helal-haram lafızlarının- kullanımının mütekaddimîn fukaha nezdinde bu kavramlardaki kat’îlik manası dolayısıyla bir nevi haddi aşmak olarak kabul edildiğini göstermektedir. Zira helal-haram gibi kesin hüküm bildiren kavramlar, doğrudan ilâhî iradeye atıf yapmakta ve yanılma payı olmadığını ima etmektedir. Bu durumda helal-haram demek yerine “mekruhtur” veya “beis yoktur” demek, fakihe bir manevra alanı ve hata payı bırakmaktaydı.

Müteahhirîn fukaha dönemine gelindiğinde mekruh kavramı diğer usulî kavramlarla birlikte ilk devirlerdeki tutuma nazaran daha teferruatlı bir şekilde ele alınmış, kerâhet lafzı tahrîm anlamına hamledilmeksizin haramın bir alt kategorisi olarak konumlandırılmıştır. Bu bağlamda mekruh lafzı “yapılması kesin olarak yasak olduğu belirtilmemekle birlikte bir fiilin terkedilmesinin işlenmesinden daha iyi olması (tenzihen yasaklanması)”,¹⁵ “haramlığında şüphe ve tereddüt bulunan”,¹⁶ “yapılması tavsiye edilen hususların terkedilmesi (terkü’l-evlâ/hilâfu’l-evlâ)”¹⁷ gibi anlamlarda kullanılarak fukahanın elinde ince bir kriter haline gelmiştir.¹⁸ Bu tanımlarda haramın bir alt mertebesi olarak tanımlanan mekruh kavramının ilk asırlara kıyasla tesir gücü bakımından tali bir konuma indirgenmesi, İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) gibi bazı fukaha tarafından aşırı bir davranış olarak tavsif edilerek şiddetle tenkit edilmiştir.¹⁹ Bu eleştiri, mekruh kavramının fikhî literatürdeki anlamının tarihî süreç içerisinde değiştiğine ve her dönemin fıkıh usulü anlayışının kavramlara yansıdığına işaret eder.

Mekruh lafzı fıkıh usulü eserlerinin sistemleşmesiyle birlikte teklifi hüküm anlayışı içerisinde en meşhur şekilde “bağlayıcı olmayan yasak” anlamıyla sınırlandırılarak mendubun mukabili şeklinde tarif edilmiştir.²⁰ Böylece mekruh, artık haram gibi kesin bir yasaklama değil, ancak mükellefin kaçınmasının daha faziletli olduğu fiilleri ifade eden bir kategori haline gelmiş, zamanla kendine özgü bir şer’î hüküm derecesi olarak fikhî hiyerarşideki yerini almıştır.

Mekruh kavramının tarihsel gelişimi, bu kavramın sabit bir anlamdan ziyade dönemsel ve usulî yaklaşım farklılıklarına göre şekillenen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Erken dönemden müteahhirîn döneme kadar uzanan bu evrim, Hz. Peygamber’e nispet edilen fiillerin nasıl değerlendirileceği meselesinde önem taşımaktadır. Zira ilerleyen bölümlerde ele alınacağı üzere, Hz. Peygamber’in fiillerine “mekruh” hükmünün nispeti, kavli-fiili rivayetler arasındaki çelişkileri uzlaştırma arayışında kritik bir rol oynayacak, mekruhun tarihsel bağlamı bu uzlaştırma çabalarında göz önüne alınması gereken bir parametre haline gelecektir.

1.2. Teşrîf

Mekruh kavramının tarihsel ve terminolojik gelişimi, fıkıh usulünün diğer temel kavramlarıyla etkileşim halindedir. Bu kavramlardan biri de teşrîf’dir. Hukukî bir kavram olarak “hüküm, yasa ve kanun koyma” gibi anlamlara gelen teşrîf kelimesi,²¹ fikhî literatüründe iki boyutta ele alınmıştır.²² İlk anlamı; doğrudan nasların ortaya koyduğu hükümler çerçevesinde Allah’ın hüküm koymasındır.²³ Bu manada teşrîf, bizzat şâri’ olan Allah ile dini ümmetine izah ve tebyîn etmesi yönüyle Hz. Peygamber’in hüküm koymasını ifade eder.²⁴ İkinci anlamı ise nasların zannî olarak kaldığı veya boşluk bıraktığı alanlarda, şeriatın genel ilkeleri ve maksatlarına uygun biçimde hüküm istinbât etmeye yöneliktir. Bu anlamda teşrîf, Şâtibî (ö. 790/1388) gibi bazı usulcülerin ifadesiyle fukahanın ya da müctehidlerin usul-i fıkıh metodolojisini kullanarak yeni hükümler ortaya koyma çabasını yansıtır.²⁵

¹⁴ Ebû Yûsuf, *er-Red ‘alâ Siyeri’l-Evzâ’i*, 73.

¹⁵ Merdâvî, *et-Tahbîr*, 3/1009, Âmidî, *el-İhkâm*, 1/164; İbnü’l-Hâcib, *el-Muhtaşar* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1427/2006), 1/325.

¹⁶ Gazzâlî, *el-Müstasfâ fî ‘ilmi’l-Usûl*, thk. Hamza b. Zühayr Hafız (b.y.: Şeriketü’l-Medîneti’l-Münevvera, ts.), 1/216; Âmidî, *el-İhkâm*, 1/164.

¹⁷ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/164; İbnü’n-Neccâr el-Fütûhî, *Şerhu’l-Kevkebi’l-münîr*, thk. Muhammed ez-Zuhaylî (Riyad: Mektebetü’l-Ubeykân, 1413/1993), 1/420; Şevkânî, *İrşâdü’l-fuhûl*, 1/74; Muhammed Ebû’l-Feth el-Beyânûnî, *el-Hukmu’t-teklîfî fî ş-şer’i’ati’l-İslâmiyye* (Dimaşk: Dâru’l-Kalem, 1409/1988), 222.

¹⁸ Mekruh lafzının fıkıh terminolojisindeki anlamlarına dair yapılan güzel bir çalışma için bk. Uğur Bekir Dilek, “Teklîfî Hüküm İfade Eden Kavramların Doğuşu, Gelişimi ve Terimleşmesi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 18 (2011), 211-242.

¹⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ’lâmü’l-muvakkîn ‘an rabbi’l-âlemin* (Dammâm: Dâru İbnî’l-Cevzî, 1423), 2/75.

²⁰ Merdâvî, *et-Tahbîr*, 3/1011-1012; Emîr Pâdişah, *Teysîrüt-tahrîr*, nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî (Mekke: Dâru’l-Bâz, ts.), 2/225; 221. Mekruh kavramının Hanefî usul literatüründe genel yaklaşımdan farklı olarak tahrîmen-tenzihen mekruh tasnifi çerçevesinde ele alınmasına dair bk. Cürçânî, *et-Ta’rîfât*, nşr. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî (Kahire: Dâru’l-Fadile, ts.), 192; İbnü’n-Neccâr el-Fütûhî, *Şerhu’l-Kevkebi’l-münîr*, 1/418, dp. 1; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-Muhtâr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcut (Riyad: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 1423/2003), 1/257-258; Uğur Bekir Dilek, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Teklîfî Hüküm Terimleri* (Doğuşu-Gelişimi-Terimleşmesi) (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 159-167.

²¹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Kavlığü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), “Teşrîf”, 574.

²² Mustafa Harun Kıyık, “Hz. Peygamber’in Teşrîf Nitelikli Olmayan Fiillerinin Bağlayıcılık Açısından Değeri”, *Trabzon İlahiyat Dergisi*, 6/2 (2019), 161.

²³ eş-Şûrâ, 42/13.

²⁴ Cüveynî, *el-Burhân fî Usûli’l-fıkıh*, nşr. Abdülazîm ed-Dîb (Doha: y.y., 1399/1979), 1/163.

²⁵ Şâtibî, *el-Muvâfakat*, nşr. İbn Hasen âl-Süleyman (Huber: Dâru İbn Affân, 1417/1997), 5/255.

2. Mekruh Olarak Nitelendirilen Fiillerin Teşrî' Değerine İlişkin Usulî İhtilâflar

Kelam ilminde nübüvvetin şartlarından biri olarak kabul edilen ismet meselesi İslâm düşünce tarihinde hararetli tartışmalara konu olan önemli meselelerden biridir. Konu; peygamberlerin mâsumiyetinin dinî-dünyevî hangi alanlarda geçerli olduğu, kapsamı, mâsumiyetin nübüvvet öncesi dönemle ilgisi ve tebliğ ettikleri dine etkisi gibi ana hususlar etrafında irdelenmiş ve meseleye ilişkin farklı görüşler ortaya çıkmıştır.²⁶

Ehl-i sünnetin genel yaklaşımına göre peygamberlerin ismeti bi'setten sonra başlar. İsmet meselesinde çerçeveyi dar bir kapsamda ele alan Eş'arîlere göre bi'set öncesi peygamberlerin günah işlemesi câiz iken Mâtürîdîler bunun nadiren gerçekleştiğini kabul etmektedirler. Nübüvvetten sonra peygamberlerin yanılarak da olsa büyük günah işlemeleri câiz değildir. Nefreti celbetmeyecek bazı küçük hataların ortaya çıkması ise makuldür.²⁷ Fıkıh usulü literatüründe, Hz. Peygamber'den vâcip, mendup ve mübah türünden fiillerin sâdır olabileceği; buna karşılık, haramlığa delâlet eden bir fiili irtikâb etmeyeceği hususunda usûlcüler arasında genel bir ittifak bulunduğu ifade edilmiştir.²⁸

Fıkıh usulündeki tartışmalarda yer bulan, Hz. Peygamber'den mekruh bir fiilin sâdır olup olmadığı meselesi ise şüphesiz salt ilgili fiilin niteliğine odaklanmış değildir. Bilakis bu mesele bir yönüyle yukarıda zikredilen kelâmî bir ihtilâf meselesi olarak peygamberlerin ismet vasfıyla ilişkilidir. Kelâm ilminde peygamberlerin kasıtlı olarak işledikleri kerahet nitelikli fiillerin kendilerindeki ismet vasfını nehyetmediği irdelenirken fıkıh ilmi açısından bakıldığında ismet vasfının yanı sıra kerahet nitelikli fiillerin mahiyeti ve şer'î hükümlere taalluku açısından ne ifade ettiği problemi ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in kasıt ve iradeyi içeren bu tür fiilleri, mükellefler açısından örnek alınmaya elverişli olması nedeniyle, zelle kapsamında değerlendirilen fiillerden ya da uyku, bayılma gibi kastın bulunmadığı durumlarda gerçekleşen fiillerden farklı bir çerçevede ele alınmıştır.²⁹ Her ne kadar kelâmî ve fikhî zeminde meselenin farklı odak noktaları tartışılmış olsa da aynı meselenin ele alınmış olması fıkıh usulünün kelam ilmiyle olan yakın irtibatına güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Hz. Peygamber'den mekruh nitelikli bir fiilin sâdır olması meselesinde ele alınan iki durum vardır: Birincisi Hz. Peygamber'in kavî olarak nehyettiği bir davranışın sonradan bizzat kendisinden sâdır olması, diğeri ise Hz. Peygamber'in yapılmasını teşvik veya tavsiye ettiği bir fiile aykırı davranmış olması. Teklîf hüküm tasnifi göz önünde bulundurulursa her iki durumun aynı muhtevanın farklı açılardan değerlendirmesini ifade ettiği söylenebilir. Nitekim söz gelimi Hanefî fıkıh literatürüne bakıldığında tekliîf hükümler tasnif edilirken farzın mukabilinde haram ifadesi kullanılırken vâcibin terkinin tahrîmen mekruh, müekked sünnetlerin terkinin tahrîmen mekruh ya da tahrîmen mekruha yakın, mendup/müstehap derecesindeki sünnetlerin terkinin ise tenzihen mekruh ya da hilâfu'l-evlâ olarak ifade edildiği görülmektedir.³⁰ Bu doğrultuda usulcülerin Hz. Peygamber'in işlediği fiillerin ittibâ açısından mekruhluk ifade etmesini terminolojide kullanılan yaygın manada kullanmadıkları görülmektedir. Bir başka ifadeyle mekruh ifadesi bu usulî tartışmada tekliîf hüküm silsilesinde yer alan delillerin kat'î-zannî ayırımına bağlı olarak şekillenmiş "yapılmaması kesin ve bağlayıcı olmayan tarzda istenen fiil" anlamını ifade etmemektedir.

Bu usulî tartışmada Hz. Peygamber'in yapılmasını teşvik veya tavsiye ettiği bir fiile aykırı davranmış olmasının bazen mekruh bazen ise hilâfu'l-evlâ olarak kabul edildiği görülecektir. Burada hâkim eğilime göre hilâfu'l-evlâ olan durumların her zaman mutlak mekruh denildiğinde kastedilen şey olmadığı, mekruhun alt derece mertebelerinden biri olarak kabul edildiği hususen belirtilmelidir. Sünnetin nasıl ki müekked ve gayr-i müekked şeklinde birtakım dereceleri varsa mekruhun da vardır. Hilâfu'l-evlâ durumlar da bu mertebelerden biridir.³¹ Bu minvalde Hanefîlere göre hilâfu'l-evlâ tenzihen mekruh ile eş anlamda

²⁶ Mahmut Çınar, "Peygamber'e İtaatin Dayanağı Olarak İsmet Meselesi", *İlahiyat Akademi Dergisi*, 7/8 (2018), 333.

²⁷ Genel yaklaşıma aykırı bazı görüşler için bk. İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ* (b.y.: Vizâretü's-Süûnî'l-İslâmiyye ve'd-Da'Ve ve'l-İrşâdî's-Suûdiyye, 1425/2004), 15/148; a.mlf., *el-Müsvedde fî Usûli'l-fikh* (Kahire: Matbabatu'l-Medenî, 1384/1964), 77; Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît fî Usûli'l-fikh* (Hurgada: Dâru's-Safve, 1413/1992), 4/169-171; Muhammed Süleymân el-Aşkar, *Ef'alü'r-rasûl ve delâletuhâ 'ale'l-ahkâmî's-şer'iyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003), 144-164; Galip Türkan, "Peygamberlerin İsmeti Meselesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2003/2), 91-123; Çınar, "Peygamber'e İtaatin Dayanağı Olarak İsmet Meselesi", 327-344.

²⁸ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 4/176, Merdâvî, *et-Tahbîr*, 3/1490.

²⁹ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî* (İstanbul: Matbaatu's-Şeriketi's-Sihâfiyye, 1308), 3/199. Bu arada visal orucu (iftar etmeksizin aralıksız oruc) gibi Hz. Peygamber için farziyyet özelliği bulunmakla birlikte ümmete mekruh olan bazı hasâsin mevcut olduğunu da ifade etmek gerekir (Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Subhî b. Hasen Hallak (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002), "Savm", 1922; Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Nazar b. Muhammed Feryâbî (Riyad: Dâru Tayyibe, 1427/2006), "Siyam", 1102.

³⁰ Bu konuda yapılmış tafsilatlı bir çalışma için bk. Abdurrahman Bulut, "Delil-Hüküm İlişkisi Bağlamında Hanefî Mezhebindeki Tekliîf Hükümlere Dair Bazı Değerlendirmeler", *Tasavvur*, 8/1 (2022), 413-443; Dilek, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tekliîf Hüküm Terimleri*, 150.

³¹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, 1/302.

iken,³² Şâfiî ve Hanbelîler bu kavramı nehy-i tenzîh/istihbâb kavramıyla ifade etmişlerdir.³³ Mâlikîler ise müekked sünnet gibi talebi şiddetli olanın terk edilmesine mekruh, talebi şiddetli olmayanın terk edilmesine hilâfu'l-evlâ demişlerdir.³⁴

Çalışmanın bundan sonraki kısmında ilgili usulî tartışmaya dair literatürde zikredilen görüşler ve delillerine yer verilecektir.

2.1. Hz. Peygamber'in Nehyettiği veya Hilâfu'l-Evlâ Nitelikli Fiillerinin Câizliği

Hanbelî fakih Ebû Ya'lâ el-Hanbelî (ö. 458/1066), müctehid âlim İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Hanbelî fakih İbn Müflih (ö. 763/1362), Şâfiîlerden Tâceddîn es-Sübkî (ö. 771/1370), Zerkeşî (ö. 794/1392), İbnü'l-İrâkî (ö. 826/1423), Birmâvî (ö. 831/1428), Hanbelîlerden Merdâvî (ö.885/1480) İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî (ö. 972/1564) ve Cezayirli muasır İslâm hukukçusu Muhammed Abdülkadir el-Arûsî'nin eserlerinde yer bulan bu görüşe göre Hz. Peygamber mekruh olan bir fiili işlemez. Hz. Peygamber'den nehyettiği bir fiilin sadır olması; bu fiilin müslümanlara câiz olduğunu göstermektedir. Zira Hz. Peygamberin fiillerinin hüküm açısından en alt düzeyi mubahlıktır. Buna göre kavlen daha önce hoş görmediği bir fiili işlemiş olması o fiile yönelik cevazı tebyîn etme amacına matuftur. Zaten peygamber olması gereği bu ona vâciptir. Nihai noktada fiilin kerahet hükmü son bulur. Hz. Peygamber'in ismet vasfından ötürü haram işlemesi söz konusu olamayacağı gibi üsve-i hasene vasfı dolayısıyla mekruh veya hilâf-i evlâ nitelikli biri fiil işlemesi de düşünülemez. Faziletinden ötürü genel olarak yapmaya devam ettiği fiilleri terk etmesi de bu kabildendir.³⁵

Hz. Peygamber'in fiillerinin ittibâ açısından mekruh nitelikli olamayacağı görüşünü savunanların onun genel nitelikli fiillerini esas aldıkları görülmektedir. Bu bakış açısına göre hasâisten olmadığı sürece onun bütün fiilleri ümmet için cevaz ifade eder ve ittibâi gerekli kılar.³⁶ İlgili görüşün istidlâl edildiği bazı rivayetler ise şunlardır:

1. Hz. Peygamber'in evlatlığı Zeyd'in eski eşi Zeynep bint. Cahş ile evlenme sürecinin anlatıldığı "Zeyd onunla evlenip ayrıldıktan sonra müminlere, evlatlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir."³⁷ âyetinde zikredilen durum Hz. Peygamber'e ilişkin olsa da hükmün belirtilen hikmetinden de (müminlerden zorluğun giderilmesi) anlaşıldığı üzere hüküm umumu ifade etmektedir. Âyet evlatlıkların eski hanımlarıyla evlenilmesine dair haram şüphesini hem lafzî olarak hem de Hz. Peygamber'in fiili üzerinden izale etmektedir. Buradan hareketle Hz. Peygamber'in bir fiilinin bağlayıcılık açısından mekruh olması düşünülemez.³⁸ Görüldüğü üzere bu âyeti delil getirenler, evlatlığın boşadığı kadınla evlenmenin yasak olduğu yönündeki câhiliye anlayışından kaynaklanan haramlık şüphesinin, ilahî hüküm ve Hz. Peygamber'in bu hükme uygun fiilî tatbikatıyla ortadan kaldırıldığını ileri sürmektedir. Ancak bu örnek, önceden mekruh kabul edilen bir durumun doğrudan Hz. Peygamber'in uygulamasıyla câiz hâle geldiğini gösteren açık bir delil niteliği taşımamaktadır. Diğer yandan, Hz. Peygamber'in fiillerinin genel anlamda müminler için câiz olduğuna işaret eden dolaylı bir delil olarak değerlendirilmesi mümkündür.

2. Hz. Âişe'den gelen şu rivayet Hz. Peygamber'in bütün fiillerinin müslümanlar için mubah olduğuna, dolayısıyla tatbîkinin imkânına açık bir şekilde delâlet etmektedir.³⁹ Nakledildiğine göre bir adam Hz. Peygamber'e "Sabah namazı vakti girdiğinde cünüp olursam oruç tutayım mı?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ben de cünüp olduğum hâlde sabah namazı vakti girdikten sonra guslederek oruç tuttarım". Adam bu defa "Yâ Resûlallah, sen bizim gibi değilsin. Allah Teâlâ senin geçmiş gelecek bütün günahlarını affetmiştir." deyince Hz. Peygamber ona şöyle cevap vermiştir: "Vallahi, ben sizden daha fazla Allah'tan korktuğumu ve nelerden sakınmam gerektiğini daha iyi bildiğimi umuyorum."⁴⁰ Ayrıca Ömer b.

³² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 1/257-258.

³³ Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994), 16/56; Abdülkâdir Bedran, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed* (Kahire: İdâretü't-Tibâa el-Müniriyye, ts.), 63-64.

³⁴ Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*, nşr. Zekerîyya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1995), 1/56.

³⁵ İbn Teymiyye, *el-Müsvedde*, 189; İbn Müflih, *Usûlü'l-fikh*, thk. Fehd b. Muhammed es-Sedhân (b.y.: Mektebetü'l-Ubeykân, 1420/1999), 1/347; Tâceddîn es-Sübkî, *Cem'u'l-Cevâmi fi Usûli'l-fikh*, nşr. Abdülmün'im Halîl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 12/2003), 61; Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, 4/176; Merdâvî, *et-Tahbîr*, 3/1486-1490; aml.f., *Tahrîru'l-menkül ve tehzîbu 'ilmi Usûli'l-fikh* (b.y.: el-Mektebetü'l-Vakfiyye, 1434/2013), 140; İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî, *Şerhu'l-Kevkebi'l-münîr*, 2/192; İbnü'l-İrâkî, *el-Gaysü'l-hâmi' şerhu Şerhi Cem'i'l-cevâmi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004), 387; Birmâvî, *el-Fevâ'idü's-seniyye fi şerhi'l-Elfiyye*, thk. Abdullâh Ramazan Mûsa (Medine: Dâru'n-Nasîha, 1436/2015), 385; Ahmed b. Abdullah el-Ba'î, *ez-Zehrü'l-harîr bi-şerhi Muhtasarı Tahrîr* (Kahire: Dâru'z-Zehâir, 1441/2020), 295; Aşkar, *Ef'alü'r-rasûl*, 167; Ali el-Kârî, *Cem'u'l-vesâ'il fi şerhi's-Şemâ'il* (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, ts.), 251; Arûsî, *Ef'âlü'r-rasûl*, 188-189.

³⁶ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, 4/176; Birmâvî, *el-Fevâ'idü's-seniyye*, 385.

³⁷ el-Ahzâb, 33/37.

³⁸ Şâtibî, *el-Muvâfakat*, 4/93, dip. 3-4.

³⁹ Şâtibî, *el-Muvâfakat*, 4/93.

⁴⁰ Buhârî "Savm", 22; Müslim, "Siyam", 13.

Ebî Seleme'den gelen benzer bir rivayet de⁴¹ ilgili görüşü destekleyici bir delil olarak zikredilmektedir.⁴² Bu delil de, ilk maddede zikredilen örnekte olduğu gibi, mekruh kabul edilen bir fiilin Hz. Peygamber'in tatbikatıyla câiz hâle geldiğine dair doğrudan bir dayanak oluşturmaz; zira cünûp olarak sabahlamak, mekruh değildir.

3. Hz. Âişe'den gelen şu rivayet de Hz. Peygamber'in bütün fiillerinin uygulanabilir olduğunu göstermektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber ruhsat kabilinden bir fiil işlemiş, sahâbeden bir grup ilgili davranıştan hoşlanmayıp bunu yapmaktan kaçınmıştır. Bu durum Hz. Peygamber'e bildirilince bir hutbe irad edip şöyle buyurmuştur: "Ne oluyor da bir topluluk, benim yaptığım şeyi yapmaktan kaçınıyor? Allah'a yemin ederim ki, ben Allah'tan daha çok korkarım ve O'ndan sakındığım konuda sizden daha bilgiliyim."⁴³ Rivayetten anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber yaptığı fiillerden kaçınılmasını kınamıştır. Bu da onun yaptığı bir fiilin ümmetine mekruh olmadığını göstermektedir.⁴⁴

2.2. Hz. Peygamber'in Nehyettiği veya Hilâfu'l-Evlâ Nitelikli Fiillerinin Mekruh Oluşu

Şâfiilerden Nevevî (ö. 676/1277), Mâlikî fakih Şâtıbî (ö. 790/1388), Moritanyalı Mâlikî fakih Abdullah b. İbrahim eş-Şinkîti (ö. 1818) gibi bu meseleye eserlerinde yer veren bazı fukahaya göre Hz. Peygamber'in kavlen nehyettiği ancak nehyin haramlığı nispetinde şüphe bulunan dolayısıyla şer'î hükmü tam olarak bilinmeyen bir meselede Hz. Peygamber'in fiili beyan amacı taşımaktadır. Bu durumda Hz. Peygamber'in nehye muhalif veya hilâfu'l-evlâ bir fiilli gerçekleştirmiş olması o fiilin ümmet için haram değil mekruh olduğunu beyan etme amacını taşır. Şâtıbî'nin ifadesiyle Hz. Peygamber haram olduğuna inanılma durumu olan bir fiilin ümmetine mekruh olduğunu göstermek amacıyla bu fiili işlemektedir. Mekruh olan bir şeyin açıklanması, o şeyin haram zannedilmesini engellemek içindir. Nitekim bir şeyin fiilen yapılması sözle açıklamaktan daha etkili bir yoldur. Bu durumda o fiil, Hz. Peygamber'e nispetle mekruh olarak tavsif edilemese de müslümanlar için mekruh olma vasfını taşımaktadır.⁴⁵

Şâtıbî bu tür bir fiilin Hz. Peygamber'den sadır olmasını fiilin sürekli gerçekleşen, tekrarlanan bir fiil olmaması şartına bağlar. Zira sürekli tekrarlanması, o fiilin mubah veya hoş görülen (istihbâb) bir fiil olduğuna işaret eder.⁴⁶ Şâtıbî'nin dile getirdiği bu husus oldukça önemlidir. Zira Hz. Peygamber'in defalarca yaptığı bir fiilin mekruh olduğunu iddia etmek zordur. Ancak bu durumda da nehye muhalif gerçekleşen fiilin tekrarlanıp tekrarlanmadığını tespit etme problemi ortaya çıkacaktır.

Bu görüşü savunanlar genel olarak aşağıda yer alan bazı izahlar ile görüşlerini desteklemeye gayret etmişlerdir:

1. Hz. Peygamber'in nehyettiği bir fiili icra etmesi, beyan yükümlülüğünü yerine getirmesi anlamına gelir; zira bu görev, yalnızca söz konusu fiilin fiilen gerçekleşmesiyle yerine getirilmiş olur. Bununla birlikte, bu durum, o fiilin ümmet için nehyedilmiş olmasını, yani mekruh niteliği taşımasını ortadan kaldırmaz.⁴⁷

Bu delile şöyle itiraz edilmiştir: Hz. Peygamber'in, iddia edildiği gibi mekruh nitelikli fiilleri haram değil de mekruh olduğunu beyan etmek amacıyla gerçekleştirdiğine dair bir delile ihtiyaç vardır. Bu noktada Hz. Peygamber'in kastının ne olduğuna dair bir delil olmadığına ilgili fiilin ümmet açısından mekruhluk ifade ettiği ilişkin bir tercihte bulunmanın isabetli olduğuna dair açık bir karine yoktur.⁴⁸

2. Hz. Peygamber'den mekruh nitelikli bir fiilin sadır olmasında iki durum ortaya çıkar: Birinci durum bu tür bir fiilin "haram olmadığının tebyîn edilmesine yönelik maslahatı" içermesidir. Diğer durum ise "nehyedilmiş bir hususa muhalefet etmekten kaynaklı mefsedetın ortaya çıkması"dır. Buna göre Hz. Peygamber'in mekruh nitelikli bir fiil işlemesi maslahat ile mefsedetın teâruzu kabilinden sayılması mümkündür. Bu durumda maslahatın mefsedete takdim edilmesi uygun olmalıdır.⁴⁹

Bu delile yapılan itiraz şöyledir: Hz. Peygamber'den bu nevi fiillerin sadır olmasının, iddia edildiği gibi beyan maslahatının gerekliliği olarak kabul edilmesi bu düşünceyi isabetli kılmaz. Zira ilgili fiil mubah kabul edildiği takdirde de bu fiil tebyînden başka bir şey değildir.⁵⁰

⁴¹ Mezkûr rivayete göre Ömer b. Ebî Seleme Hz. Peygamber'e "Oruçlu kişi (eşini) öpebilir mi?" şeklinde bir soru sormuş, Hz. Peygamber de Ümmü Seleme'yi kastederek "Ona sor" demiştir. Bunun üzerine Ümmü Seleme Hz. Peygamber'in oruçluyken bunu yaptığını söylemiştir. Ömer b. Ebî Seleme: "Yâ Resûlallâh! Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetmiştir." deyince Hz. Peygamber şöyle yanıt vermiştir: "Vallâhi, Allah'ın cezalandırmasından en çok korkanınız ve Allah'ın emirlerine karşı gelmekten en çok sakınanız benim." (Müslim, "Siyam", 13).

⁴² Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, 4/94.

⁴³ Buhârî, "İ'tisâm", 5; Müslim, "Fedâil", 35.

⁴⁴ Aşkar, *Ef'alü'r-rasûl*, 167.

⁴⁵ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, 4/176; Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, 4/92, dp. 2; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, 1/255; Şinkîti, *Neşru'l-bünûd 'alâ merâki's-suûd* (b.y: y.y., ts.), 2/13.

⁴⁶ Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, 4/93, dp. 2.

⁴⁷ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, 4/176.

⁴⁸ Alî, "Fi'lu'n-Nebî li'l-mekrûh", 200.

⁴⁹ Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, 4/92, dp. 2.

⁵⁰ Alî, "Fi'lu'n-Nebî li'l-mekrûh", 200.

3. Bir fiilin ümmete haram değil de mekruh olduğunu tebyîn etme amacıyla Hz. Peygamber'in mekruh fiili işlemesine ne şer'an ne de aklen engel vardır.

Bu delile şu şekilde itiraz edilmiştir: Bu meselede göz önünde bulundurulması gereken temel prensip; sahip olduğu ismet sıfatının da gerekliliği olarak Hz. Peygamber'e ittibâ etmenin gerekliliğidir. Herhangi bir delil olmadan bu ana ölçütün göz ardı edilerek Hz. Peygamber'in bazı fiillerinin ittibâ edenler açısından kerâhete hamledilmesi uygun değildir. Nitekim hasâisten olmadığı sürece Hz. Peygamber'in bütün fiilleri müslümanlar için örneklik vasfı taşır.⁵¹

2.3. Görüşlerin Değerlendirilmesi

Bazı usûl eserlerinde, Hz. Peygamber'in nehyettiği bir fiili icra etmesi veya hilâfu'l-evlâ mahiyetinde bir fiil yapmasının, teşrîf açısından ibâha veya kerâhet temelinde tartışılması dikkat çekicidir. Zira söz konusu mesele, esasen kavî ve fiilî rivayetler arasındaki teâruz sorunuyla bağlantılı olmakla birlikte, bu tartışmalara dahil olan usûlcüler, rivayetlerdeki zıtlıkları cem', nesih, tercih gibi klasik teâruzu giderme yöntemleriyle çözmeye gitmemişlerdir. Aksine, Hz. Peygamber'in nehyettiği fiilleri icra etmesini veya hilâfu'l-evlâ nitelikli bir fiilde bulunmasını, ittibâ bağlamında mekruh veya mubah olarak değerlendirmişlerdir.

Hz. Peygamber'in nehyettiği bir fiili bilahare işlemiş olduğuna dair rivayetler veya hilâfu'l-evlâ bir fiilde bulunmasına ilişkin kayıtlar karşısında usûlcüler, teâruzu giderme metotlarına başvurmak yerine hükmün mertebesini yeniden yorumlayarak zıtlık algısını ortadan kaldırmışlardır. Bir başka ifadeyle usûlcüler, rivayetlerdeki zıtlığı bir teâruz problemi olarak değil, hükmün derecesiyle ilgili bir nüans olarak ele alma eğilimindedirler. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in kavî nehiy ve fiilî uygulaması arasındaki farklılığı mekruh veya mubah olarak değerlendirmek suretiyle hüküm mertebelerini kademelendirmişlerdir. Her iki görüş sahipleri de Hz. Peygamber'in hayatından bizzat örnekler vermeksizin delillerini teorik birtakım iddialar üzerinden kurgulamışlardır. Bu tarz bir yaklaşım, meseleye tutarlı ve net bir çözüm sunamamış olsa da İslâm hukuk düşüncesinin incelikli yapısını ve rivayetler arasındaki ilişkileri değerlendiren hüküm derecelerinin değişme esnekliğini göstermesi bakımından farklı bir bakış açısı ortaya koyduğu söylenebilir.

Bununla birlikte, Hz. Peygamber tarafından icra edilen bir fiilin mubah veya mekruh olduğu yönünde bir açıklama yapabilmesi için, Nâsiruddîn Elbânî'nin (ö. 1999) de isabetle ifade ettiği üzere,⁵² belirli şartların yerine gelmesi gerekmektedir. Bu şartlar çerçevesinde, öncelikle fiilin, yasaklamadan sonra gerçekleştirildiğinin kesin olarak bilinmesi gerekir. Eğer fiil, yasaklama öncesinde yapılmışsa, o fiilin mubah veya mekruh olduğuna dair bir açıklamanın yapılmış olması herhangi bir anlam taşımayacaktır. Ayrıca, Hz. Peygamber'in o fiili kendine has bir özür veya özel bir durum nedeniyle yapmamış olması gerekir. Zira özel bir mazeretle yapılan fiilin "ibâha" ya da "kerahet" içerdiğine dair genelleyici bir mesaj vermesi güçtür. Ancak bir fiilin özür durumunda gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti gerçekten zor bir husustur. Ayrıca eğer bu fiil yasaklamadan sonra yapılmışsa bunun Hz. Peygamber'in özel bir durumu ya da mazeretiyle ilintili olmaması gerekir. Zira özne binâen yapılan bir fiilin beyan amacı taşıdığını söylemek isabetli olmayabilir. Son olarak, nehye muhalif bir fiilin mubahlık veya mekruh olduğuna dair bir değerlendirme yapılırken, Şâtıbî'nin de belirttiği üzere, söz konusu fiilin Hz. Peygamber tarafından tekrarlanıp tekrarlanmadığının göz önünde bulundurulması gerekir. Zira bir fiilin yalnızca bir kez yapılmış olması, o fiilin mekruh olduğunu beyan etme amacı taşıyor olabileceken, aynı fiilin sıkça tekrarlanması, o fiilin mubah veya hoş görülen (istihbâb) bir davranış olarak değerlendirilmesine yol açabilir.

3. Mekruh Nitelikli Fiillerin Teşrîf Değerine Dair İhtilafın Hükümlerdeki Yansıması

Hz. Peygamber'in nehyettiği bir fiili kasıtlı ve irâdî olarak işlemesi veya tavsiye ettiği bir fiile aykırı davranmış olması meselesini ismet vasfını göz önünde bulundurarak ele alan usûlcüler, bu tür fiillerin teşrîf açısından mekruh ya da mubahlığa delaleti hakkında farklı görüşler serdetmişlerdir.

Fıkıh literatüründe kavî ve takrîrî rivayetlerde yer alan nehyedici lafız veya onaylamama/reddedici îmalar çerçevesinde bazı fiiller mekruh kabul edilirken, Hz. Peygamber'in uygulamalarından hareketle mendup, müstehap veya sünnet kabul edilen bazı fiillerin hilâfının da mekruh olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu noktada kerahet arzeden fiillerin Hz. Peygamber'den bizzat sadır olduğuna ilişkin sair rivayetler fıkıh usulünde farklı bir bakış açısıyla ihtilâflı bir alana kapı aralamış, fikhî meselelerin değerlendirilmesinde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Daha önceden de ifade edildiği gibi temel fıkıh usulü eserlerinde bu usulî ihtilâfa dair bir bilgiye ulaşamadık. Çalışmanın bundan sonraki kısmında İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî'nin *Şerhu'l-Kevkebi'l-münîr*, Merdâvî'nin *et-Tahbîr şerhu't-Tahrîr fî Usûli'l-fikh* ve *Tahrîru'l-menkûl ve tehzîbu 'ilmi Usûli'l-fikh*, İbn Teymiyye'nin *el-Müsvedde fî Usûli'l-fikh*, İbn Müflih'in *Usûlü'l-fikh*,

⁵¹ Alî, "Fi'lu'n-Nebî li'l-mekrûh", 200.

⁵² el-Alûka, "Hel sebete enne resûlallah fe'ale hukmen mekrûhen kerâheten tenzîhiyye" (Erişim 22 Aralık 2024).

Muhammed el-Mahallî'nin *Hâşiyetü'l-Bennânî*'si gibi usul eserlerinde zikredilen örneklerden hareketle bu usuli ihtilâfın fūrû-i fıkıh hükümlerine nasıl yansıdığı izah edilmeye gayret edilecektir.

3.1. Cenâbet Halinde Namaz Abdesti Almaksızın Yemek, İçmek, Uyumak, Cinsel İlişkiye Girmek

Cenabet hali süresince yeme-içme, uyuma veya ikinci cinsel birliktelik için abdestin gerekliliği hakkında zâhîren çelişen rivayetler bulunmaktadır.⁵³ Bazı rivayetlerde, cünüp kişinin yeme-içme, uyuma veya ikinci cinsel ilişkiden önce abdest almasının gerekli olduğunu belirten emir (nehy) sigası bulunur.⁵⁴ Diğer rivayetlerde ise Hz. Peygamber'in cünüp iken bu fiilleri abdest almadan gerçekleştirdiği ifade edilir.⁵⁵

Mâlikîler (Zâhirîler gibi), rivayetlerdeki "emir" ifadelerini literal (zâhirî) bir gereklilik olarak yorumlayarak cünüp iken bu fiilleri gerçekleştirmeden önce abdest almanın vâcip olduğunu savunmuşlardır.⁵⁶

Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ise "emir" rivayetlerini, abdest alınmazsa fiilin mekruh olduğunu gösterecek derecede bağlayıcı kabul etmiştir. Onlara göre cünüp bir kişinin abdest almadan yeme-içme, uyuma veya ikinci cinsel birliktelik yaşaması, haram olmamakla birlikte mekruhtur.⁵⁷

Hanefîler ise cumhurun aksine bu fiilleri abdest almadan yapmanın haram veya mekruh olmadığını, sadece abdest almanın efdal olduğunu, en azından yeme-içme öncesi ağzı yıkamanın yerinde olacağını belirtmişlerdir. Onlara göre, ilgili rivayetler kerahetten ziyade hijyen veya edep kaygılarıyla ilişkilidir.⁵⁸ Hanefî âlimi Serahsî (ö. 483/1090), Hz. Peygamber'in cünüp iken abdest aldığına dair rivayetlerin "şer'î mekruh" değil, "irşâdî mekruh" hükmünü yansıttığını ifade eder. Bu tavrın, nehiy rivayetlerinin bizzat "mekruh" manasına gelmeyip dünyevî maslahat (temizlik, sağlık vb.) güden bir uyarı niteliğinde de olabileceğine işaret eder.⁵⁹ Şâfiî İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Hanefîlerin delil olarak zikrettikleri "Resûlullah cünüp iken suya dokunmadan uyurdu."⁶⁰ şeklindeki Hz. Aişe (ö. 58/678) rivayetinin "gusûl almak için suya dokunmazdı" manasına hamledilebileceğini, nitekim farklı bir tarîkte geçen "Resûlullah cünüp olurdu. Namaz abdesti gibi abdest alırdı. Sabaha kadar suya dokunmazdı."⁶¹ ifadesinin de bu manayı teyit ettiğini söyler.⁶²

Konuyla ilgili delilleri birlikte ele alan İbn Kuteybe (ö. 276/889) ise Hz. Peygamber'in farklı uygulamalarının her iki görüşün de geçerliliğini gösterme amacı taşıdığını belirtir.⁶³

Görüldüğü üzere cumhur (Şâfiî ve Hanbelîler başta olmak üzere), Hz. Peygamber'in cünüp iken abdest almadan bu fiilleri gerçekleştirdiğini nakleden rivayetleri, "hükümün haram olmadığına, ancak mekruh olduğuna" delil saymaktadır.

Hanefîler ise aynı rivayetlerin "kerahet" değil, doğrudan "ibâha" (cevaz) hükmüne delalet ettiğini öne sürmüşlerdir. Ancak hijyen veya sağlık gerekçesiyle abdest alınmasının efdal olduğu görüşündedirler. Bu yaklaşım, Hz. Peygamber'in kavli nehiy ve fiilî uygulaması arasındaki zâhirî zıtlığın, doğrudan bir teâruz olarak değil, hüküm mertebesinin farklılaşması şeklinde yorumlanması çizgisini ifade etmektedir.

3.2. Ayakta Su İçmek

Ayakta su içmek ile ilgili rivayetlere bakıldığında bunların bir kısmında nehyedici ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Tarîkleri içinde merfû olarak gelen tek rivayette Hz. Peygamber'in "Biriniz sakın ayakta bir şey içmesin, kim unutarak içerse istifra etsin."⁶⁴ ifadesi geçerken, mevkuf bazı rivayetlerde⁶⁵ de ayakta bir şey içilmesinin hoş karşılanmadığına yönelik ifadeler yer almaktadır. Bu nakiller isnad açısından zayıf

⁵³ Bu mesele ile ilgili rivayetlerin hadisi açısından değerlendirmesi için bk. Muhammed el-Ammâr, "Nevmü'l-cünüb bi-dûni vudû", *Mecelletü Külliyyetü's-şer'î'a ve'l-kânûn bi-tefehna'l-esrâf-Dekahlîya*, 23/2 (2021), 985-1056.

⁵⁴ Hz. Aişe'nin ifadesine göre Resûlullah cünüp iken uyumak veya yemek yemek istediğinde namaz abdesti gibi abdest alırdı. Ömer b. el-Hattâb'ın rivayetine göre Hz. Peygamber geceleyin cünüp olan kişi için "Tenasül organını yıka ve uyu." buyurmuştur. Bu doğrultudaki pek çok rivayet için bk. Buhârî, "Gusûl", 27; Ebû Dâvud, "Tahâret", 84-86.

⁵⁵ "Resûlullah cünüp iken suya dokunmadan uyurdu." (Ebû Dâvud, "Tahâret", 87). Ebû Dâvud bu rivayeti izah ederken "suya dokunmadan" ifadesi haricindeki kısmının sahih olduğunu zikrettikten sonra hadis şarihlerinin bu yöndeki değerlendirmelerine yer verir.

⁵⁶ İbnü'l-Hâcib, *Câmi'u'l-ümmehât*, nşr. Ebû Abdurrahmân el-Ahmar (Beyrut: el-Yemâme li't-Tibâa, 1419/1998), 62; Şevkânî, *Neylül-evtâr şerhu Münteke'l-ahbâr*, nşr. Muhammed Subhî b. Hasen Hallak (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1427), 2/286.

⁵⁷ Nevevî, *el-Mecmû*, 2/177-180, 182; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 2/285-288.

⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1409/1989), 1/73; Nevevî, *el-Mecmû*, 2/182.

⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/73.

⁶⁰ Ebû Dâvud, "Tahâret", 87.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/63.

⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *Telhîsu'l-habîr fi tahrîci ehâdisi'r-Râfi'i'l-kebîr*, (b.y: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995), 245-246.

⁶³ Ebû Dâvud, *es-Sünen*, 1/163.

⁶⁴ Müslim, "Eşribe", 14.

⁶⁵ Müslim, "Eşribe", 14; İbn Mâce, *es-Sünen*, "Eşribe", 21; İbn Ebû Şeybe, *el-Musanneffî'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Ebû Muhammed Usâme b. İbrâhîm (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1429/2008), 8/149.

olmakla birlikte cumhur fukaha nezdinde ayakta su içilmesinin mekruh olduğuna dair genel bir kanaatin oluşumuna zemin hazırlamıştır.⁶⁶

Anlaşıldığı üzere cumhur ayakta su içmenin yasaklanmasına dair rivayetleri “tamamen haram” şeklinde anlamayıp, Hz. Peygamber’in ayakta su içmiş olmasını da haramlık hükmünün kat’î olmadığını gösteren bir fiilî beyan olarak değerlendirmişlerdir. Bu durumda, ayakta su içme yasağı mutlak bir haram değil, yapılmaması tavsiye edilen, yani en iyi ihtimalle mekruh sayılabilecek bir fiil olarak kabul edilmiştir.

Ne var ki, aynı konuda Hz. Peygamber’in bizzat ayakta su içtiğini veya sahâbenin bu şekilde su içtiğini gösteren rivayetler de⁶⁷ bulunmaktadır. Bu rivayetler göz önüne alarak ayakta su içmenin mekruh olmadığını düşünen bazı fakihler, söz konusu nehiylerin “tavsiye edilen terk”e işaret eden uyarılar olarak anlaşılması gerektiğini savunmuşlardır. İlgili rivayetlerdeki nehiy, haram veya mekruh kılmayı değil, kişiyi sağlık veya edep gibi dünyevî bir maslahat sebebiyle uyarmayı amaçlamış olabilir. Dolayısıyla ayakta su içme yasağı, “terkinde sevap bulunan” veya “yapılmaması sağlık açısından daha faydalı görülen” bir tavsiyeyi yansıtır.

Bu bakış açısını benimseyenler arasında özellikle Tahâvî (ö. 321/933), zaruret veya zarar endişesi bulunmadığında ayakta su içmenin bir sakınca oluşturmadığını belirtmiştir.⁶⁸ Yine Nevevî (ö. 676/1277), İbn Müflih (ö. 763/1362) ve Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) gibi bazı âlimler, Hz. Peygamber’in söz konusu fiilî uygulamasını esas alarak ayakta su içmenin cevaz hükmüne hamledilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁶⁹ Onlara göre, mevcut kerahet ifade eden rivayetlerdeki yasaklama, “şer’î mekruh” anlamına değil, daha çok “irşâdî mekruh” düzeyine işaret etmektedir. Yani bu rivayetler, ayakta su içmenin dinen doğrudan yasak veya günah olduğunu değil; sağlık, temizlik veya edep açısından tercih edilmeyen bir davranış olduğunu göstermektedir.⁷⁰

Bu örnek, Hz. Peygamber’in sözlü nehiyelerinin fiilî uygulamalarıyla nasıl bağdaştırılabileceğini ve bu uyumun hükmün derecesi üzerinde nasıl bir etki doğurduğunu ortaya koymaktadır. Ayakta su içmeyi açık biçimde yasaklayan rivayetler bulunsun da Hz. Peygamber’in pratikteki davranışları dikkate alındığında, fıkıh usûlü bağlamında söz konusu fiilin ‘haram’ değil, ‘mekruh’ ya da ‘mubah’ olarak değerlendirilmesi mümkündür.

3.3. Kedinin Artığı Olan Su İle Abdest Alma

İttibâ açısından Hz. Peygamber’in mekruh nitelikli fiilleriyle ilgili usul eserlerinde yer alan en meşhur örneklerden biri kedinin artığı olan su ile abdest alma meselesidir. Bu konuda “Kedi de yırtıcı bir hayvandır.”⁷¹ ve “Kedi bir kabı yaladığında o kabı yıka.”⁷² gibi sahîh kabul edilen bazı rivayetlerle istidlâl eden Hanefîler, diğer yırtıcı hayvanlara kıyasla kedinin artığını necis kabul etmişlerdir. Bununla birlikte necaset hükmü Hz. Peygamber’e nispetle kedinin necis olmadığını ifade edildiği “Doğrusu kedi necis değildir. O sizin çevrenizde çokça dolaşan [bir hayvan]dır.” rivayetiyle tahfif edilmek suretiyle kedinin artığı olan suyun abdestte kullanılması kerahetle câiz kabul edilmiştir.⁷³

Anlaşıldığı üzere Hanefîlere göre kedinin artığına dair nehyin Hz. Peygamber tarafından fiilî olarak ihlâl edilmiş olması, önceki yasağın “haram” seviyesinde olmadığını, en fazla “mekruh” mertebesine indirgenebileceğini göstermiştir. Dolayısıyla, Hanefî mezhebinde kedinin artığı suyla abdest almak “tahrîm” hükmünden “kerahet” hükmüne dönüşmüştür. Elbânî Hanefîlerin “kerahetle câiz” ifadesinin fiilî açıdan “cevaz” hükmüne karşılık geldiğini, pratikte abdest almayı engellemediğini özellikle vurgulamaktadır.⁷⁴

Bu hususta cumhur, kedinin artığı hakkındaki nehyedici rivayetleri, cevaz hükmüne mesned teşkil edebilecek başka rivayetlerle birlikte değerlendirmiştir. Bu bağlamda Katâde’nin abdest için hazırlanan sudan kediye içirmesi ve ardından “Kedi necis değildir; o çevrenizde dolaşan bir hayvandır.”⁷⁵ şeklindeki

⁶⁶ Merdâvî, *el-İnsâf fî ma’rifeti’r-râcih mine’l-hilâf ‘alâ mezhebi’l-İmâmî’l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî (b.y: Matbaatu’s-Sünneti’l-Mahmûdiyye, 1374/1955), 8/330; Haskefî, *ed-Dürü’l-Muhtâr*, nşr. Abdülmün’im Halîl İbrâhîm (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1423/2002), 23.

⁶⁷ Buhârî, “Eşribe”, 16; Müslim, “Eşribe”, 14; İbn Mâce, *es-Sünen*, “Eşribe”, 21.

⁶⁸ İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr*, 1/255.

⁶⁹ Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (b.y: Müessesetü Kurtuba, 1412/1991), 13/283-284; İbn Müflih, *el-Âdâbü’s-Ser’iyye*, thk. Şuayb Arnaûd (Beyrut: Müessesetü’l-Risâle, 1419/1999), 3/160; Ali el-Kârî, *Cem’u’l-vesâ’il*, 251. Ayakta su içme ilgili rivayetleri hadis tekniği açısından değerlendiren ve nitelikli olduğu düşünülen bir çalışma için bk. Osman Oruçan, “Ayakta Su İçmekle İlgili Hadisler Bağlamında Hadis Tasnif ve Yorumunda Yanlış Algılar ve Bunun Müslümanlar Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 58 (2017), 251-270.

⁷⁰ İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr*, 1/255.

⁷¹ Dârimî, *es-Sünen*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcut (Beyrut: Dâru’l-Marife, 1422/2001), “Tahâret”, 23.

⁷² Dârimî, *es-Sünen*, “Tahâret”, 23.

⁷³ Zerkeşî, *el-Bahrû’l-muhîd*, 4/176; İbnü’l-Hümâm, *el-Fethu’l-kadîr li’l-âcizi’l-fakîr*, nşr. Abdurrezzâk Gâlib el-Mehdî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2003), 5/468; Merdâvî, *et-Tahbîr*, 3/1488; İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr*, 1/384.

⁷⁴ Arûsî, *Ef’âlû’l-rasûl*, 189.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid* (Beyrut: Müessesetü’l-Risâle, 1421/2002), 37/272-273; İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y: Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-Arabîyye, ts.), “Tahâret”, 32; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Tahâret”, 36.

Hz. Peygamber'in kavline atıf yapması, cumhur nezdinde kedinin artığının tamamen mubah olduğunu gösteren güçlü bir delil olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Hz. Âişe'den nakledilen, Hz. Peygamber'in kediye su içirdikten sonra o sudan abdest aldığı rivayeti,⁷⁶ kedinin artığı suyun temiz kabul edildiğini teyit eden başka bir örnek olarak zikredilmektedir.⁷⁷

Cumhurun yaklaşımında, Hz. Peygamber'in kediler için söylediği kolaylaştırıcı hüküm ifadesi ve kedilerin artığını içtiğine dair uygulaması, önceki nehiy ifade eden rivayetleri geçersiz kılmak yerine, bu rivayetlerdeki yasağın aslında bağlayıcı olmadığına ve kedinin insan çevresinde sıkça bulunduğu için kolaylık getiren bir uygulama olduğuna işaret etmektedir.

3.4. Ayakta Bevletme

Ayakta idrar yapılmasıyla ilgili rivayetlerin bir kısmında Hz. Peygamber'in ilgili davranışı yasakladığı, hoş görmediği⁷⁸ ve kendisinin çömelerek idrarını yaptığı⁷⁹ ifade edilirken, bir kısmında ise bizzat Hz. Peygamber'in ayakta bevlettiği⁸⁰ zikredilmektedir.

Konuyla ilgili sahâbe görüş ve uygulamaları da farklılık arz etmektedir. Ömer b. el-Hattâb (ö. 23/644), Alî b. Ebî Tâlib (ö. 40/661), İbn Ömer (ö. 73/693), Zeyd b. Sabit (ö. 45/665?), Sehl b. Sa'd (ö. 91/712), Ebû Hureyre (ö. 58/678), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Yezîd b. Esam (ö. 103/721), İbn Sîrîn (ö. 110/729) gibi sahâbe ve tâbiünden pek çok kişinin ayakta bevlettikleriyle ilgili rivayetlerin yanı sıra Hz. Aişe, İbn Mes'ûd (ö. 32/652-53), Şa'bî (ö. 104/722), Sa'd b. İbrahim'in (ö. 125/742) ayakta bevledilmesini hoş görmediklerine (ﻻ) dair rivayetler de bulunmaktadır.⁸¹

Kavlî ve fiilî olarak birbirine muâzır görünen merfû ve mevkuf rivayetler ile sahâbe uygulamasını bir arada değerlendiren Hanefî ve Şâfiîlere göre özür olmaksızın ayakta bevletmek tenzihen mekruhtur.⁸² Hanbelîlere göre oturarak bevletmek müstehabdır.⁸³ Buna göre cumhurun ayakta bevletmenin mutlak haram yerine mekruh hükmünde olabileceğini düşündükleri söylenebilir. Burada ayakta bevledilmesi durumunda özrün bulunmasına hususen değinilmesi önemlidir. Nitekim literatürde Hz. Peygamber'in ayakta bevletmesiyle ilgili olarak avret mahallinin görünme endişesi, hasta oluşu, câiz olduğunu beyan etmesi, oturacak uygun bir mekân bulamaması, dübürden gaz çıkışına mahal vermek istememesi, müslümanların işleriyle meşgul olduğu için onlardan uzaklaşmaya imkân bulamaması gibi sebepler zikredilmektedir. Bu durum kanaatimizce fukahânın Hz. Peygamber'in ayakta bevletmesini zaruret çerçevesinde değerlendirdiğini ve zorunluluk teşkil eden hallerde ayakta bevledilmesine dair kerahet hükmünün cevaza hamledilebileceğini düşündüklerini gösterebilir.⁸⁴ Nitekim Hanefî fakih Halebî'nin hastalık, avret mahallinin görünmesi, idrarın bedene sıçramasının önlenmesi gibi ihtiyaç hallerinde ayakta bevledilebileceğini zikretmesi bunu doğrulamaktadır.⁸⁵

Mâlikîler⁸⁶ ve erken dönem müctehidlerinden İbn Münzir (ö. 318/930)⁸⁷ ise Hz. Peygamber'in ayakta bevletmesini bizzat fiilî delil olarak kabul edip bu fiile cevaz hükmü vermiştir. Bununla birlikte, Mâlikî mezhebinde bu cevaz, idrar sıçramasını önleyebilecek kum gibi bir zemin bulunması koşuluna bağlanmıştır. Hadis âlimi Tirmizî (ö. 279/892) de ayakta bevletmenin "haramlık içeren değil, edebe aykırı" oluşu sebebiyle nehyedildiğini dile getirerek bu rivayetlerin mutlak bir yasak sayılmaması gerektiğine işaret

⁷⁶ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 36. Benzer rivayetler için bk. Dârimî, "Tahâret", 23.

⁷⁷ Sadece İmam Mâlik "kedinin ağzında necaset görülmediği takdirde" şeklinde ibâha hükmünü tahdid etmiştir. Bk. İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fukâhâ'il-emsâr*, nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Dimaşk: Dâru Kuteybe, 1414/1993), 2/112; Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/343-344.

⁷⁸ Söz gelimi Hz. Ömer'e nispet edilen bir rivayette şöyle geçer: "Resûlullah beni ayakta idrar yaparken gördü ve 'Ömer! Ayakta idrar yapma!' dedi. Ben de ondan sonra ayakta hiç idrar yapmadım." Cabir b. Abdullah'tan gelen bir rivayete göre de Hz. Peygamber ayakta bevleden bir adama bunu yasaklamıştır. Bk. Tirmizî, *el-Câmi'u's-sâhih*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Tahâret", 8; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 165-166.

⁷⁹ Hz. Aişe'ye nispet edilen bazı rivayetlerde "Furkan Suresi indirildiğinden beri Resûlullahı hiç ayakta bevlederken görmedim." ifadesi geçerken, bazı rivayetlerde bizzat kimi sahâbenin Hz. Peygamber'in çömelerek bevlettiğine şahitlik ettiği zikredilmektedir. Bk. Tirmizî, "Tahâret", 8; Beyhakî, *Sünen*, 2/164-165.

⁸⁰ Huzeyfe b. el-Yemân'dan gelen rivayete göre Hz. Peygamber bir kavmin çöplüğüne gelerek ayakta idrarını yapmıştır. Bk. Buhârî, "Vudû", 60; Tirmizî, "Tahâret", 9; Beyhakî, *Sünen*, 2/163.

⁸¹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 2/362-365; İbn Huzeyme, *es-Sahih* (Beyrut: Dâru't-Te'sil, 1435/2014), 1/149-150; Beyhakî, *Sünen*, 1/165.

⁸² Nevevî, *el-Mecmû şerhu'l-Muhezzeb*, thk. Muhammed Necîp el-Mutî'î (Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.), 2/100; Bedreddin Aynî, *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, thk. Eymen Sâlih Şaban (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 1/171-172.

⁸³ İbn Kudâme, *Mugnî*, 1/223.

⁸⁴ Aynî, *el-Binâye* 1/171.

⁸⁵ Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, thk. Vehbi Süleymân el-Albânî (Dimaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 1426/2005), 53-54.

⁸⁶ Sahnûn, *el-Müdevvene* (b.y: Matbaatu's-Sâade, 1324), 1/24.

⁸⁷ Aynî, *el-Binâye* 1/172.

etmiştir.⁸⁸ Yine Elbânî, ayakta bevletmenin nehyedildiği rivayetlerde asıl amacın pozisyonla ilgili mutlak bir yasak değil, idrar sıçramasından sakınılmasının istenmesi olduğunu ifade eder.⁸⁹

“Kedinin artığıyla abdest alma” ya da “ayakta su içme.” konusunda nehiy rivayetlerinin, Hz. Peygamber’in fiilî uygulamasıyla mekruh/mubah düzeyine çekildiği gibi burada da benzer bir durum görülmektedir. Bazı sahâbe ve tâbiîn, ayakta bevletmeyi mekruh sayarken, diğer bazıları bunu mubah görmüştür. Neticede cumhur (Hanefî, Şâfiî ve bir kısım Hanbelî) ayakta bevletmeyi genellikle “tenzîhen mekruh” kabul etmiş; Mâlikîler ve İbn Münzir gibi bazı âlimler ise Hz. Peygamber’in ayakta bevletmesi yönündeki rivayetleri esas alarak bu fiile cevaz hükmü vermişlerdir. Önceki örneklerde vurgulandığı üzere, usulcüler burada da kavli ve fiilî rivayetleri teâruz çerçevesinde çözmek yerine, “nehyin kat’î olmadığını gösteren fiilî beyan” anlayışını devreye sokarak rivayetlerin bağlayıcılık derecesini yeniden yorumlamışlardır.

3.5. Abdestte Uzuvarın Tek veya Çift Yıkınması

Hadis literatüründe, Hz. Peygamber’in abdest uzuvlarını bir, iki veya üç kez yıkadığına dair farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı vecihlerde Hz. Peygamber’in uzuvların bir kez yıkınmasını yeterli gördüğü, iki kez yıkamanın sevabını iki kat artırdığını bildirdiği, üç kez yıkamayı ise şu ifadeyle övdüğü kaydedilmektedir: “Bu benim ve benden önceki peygamberlerin, özellikle Hz. İbrahim’in abdestidir. Artık kim daha fazlasını yapar veya eksik yaparsa, o gerçekten sınırı aşmış olur.”⁹⁰ Fiilî rivayetlerin bir kısmında ise Hz. Peygamber’in abdest esnasında uzuvlarını bir veya iki kez yıkadığı ifade edilmektedir.⁹¹ Rivayetler arasındaki bu çeşitlilik, fukahannın hüküm istinbatında farklı yorumlar geliştirmesine yol açmıştır.

Hz. Peygamber’in genel uygulamasını (uzuvların üç kez yıkınması) esas alan Şâfiîler, uzuvların bir veya iki kez yıkınmasını mekruh olarak değerlendirmişlerdir.⁹² Şâfiîlerden Nevevî (ö. 676/1277); İbn Mace (ö. 273/887) ile Beyhakî (ö. 458/1066) gibi hadis şârihlerinden nakille bu rivayetin zayıf olduğunu ifade etmekle birlikte ihticâc açısından bunun problem teşkil etmeyeceğini, zira başka sahih nakillerin bu rivayeti desteklediğini söyler.⁹³ Anlaşıldığı üzere Şâfiî mezhebinde Hz. Peygamber’in abdest esnasında uzuvlarını bir veya iki kez yıkadığına dair rivayetler ittibâ açısından mekruhluk hükmünün oluşmasına mesned teşkil etmiştir.

Şâfiîlere göre, abdest uzuvlarının üç yerine bir veya iki kez yıkınması “sünnetin mukabili” şeklinde mekruh hükmünü gerektirir. Yani Hz. Peygamber’in üç kez yıkamayı açıkça takdir etmesi, daha azıyla yetinmeyi sünnete aykırı bir davranış hâline getirmiştir. Şâfiî âlimleri, “vaîd (uyarı) ifadesi taşıyan rivayetleri” bu noktada delil sayarak, söz konusu fiili “haram” değil ama “mekruh” derecesine yerleştirmişlerdir.⁹⁴

Cumhur ise, Hz. Peygamber’in genel teamülünde üç kez yıkamayı övmesinin, sadece “efdaliyet” anlamına geldiğini savunmaktadır. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin çoğunluğu, bir veya iki kere yıkama rivayetlerini esas alarak, bunun “mekruh” değil “mubah” hükmüne işaret ettiğini belirtir.⁹⁵ Meselâ Hanefî âlimi Kâsânî (ö. 587/1191), “Üç kere yıkamak sünnet olduğuna inanmak kaydıyla, uzuvları bir veya iki kez yıkamakta sakınca yoktur.” diyerek, söz konusu fiilin itikad boyutuyla amelî boyutu arasında ayırım yapar. Ona göre burada esas mesele, üç kere yıkamanın sünnet oluşunu inkâr etmemek ve mümkünse bu faziletli davranışı benimsemektir. Bir veya iki kere yıkamak ise amelî açıdan yasak değildir.⁹⁶

Önceki örneklerde olduğu gibi burada da farklı hadisler arasında zâhirî bir çelişki sezilebilir. Bir rivayette Hz. Peygamber’in abdest uzuvlarını üçer kez yıkamayı övgüyle anlatması, bunu yapmayanlara yönelik uyarı ifadeleri, başka rivayetlerde ise bir ya da iki kez yıkadığına dair beyanlar yer almaktadır. Şâfiîler, bu zıtlığı “sünnetle çelişen eylem mekruhtur” yaklaşımıyla uzlaştıırken, cumhur ise “bu fiil haram veya mekruh değildir; üç kere yıkamak efdal, bir ya da iki kere yıkamak ise mubahtır” yorumunu yapar. Dolayısıyla, “haram” ile “mekruh” veya “mubah” arasındaki hüküm farklılığı, erken dönem usul eserlerinde de görülen “nehiy” ve fiilî beyan tartışmasının tipik bir yansımasıdır. Kavli beyan “üç kere yıkamak fazilettir” şeklinde okunurken, fiilî beyan “iki defayla da yetinilebilir” sonucu doğurabilir. Bu noktada Şâfiîler, bu iki

⁸⁸ Tirmizî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, 1/62.

⁸⁹ Elbânî, Nâsruddîn. *İrvâ’ü’l-galîl fî tahrîci ehâdisi Menâri’s-sebîl* (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 139/1979), 1/95.

⁹⁰ Bu meseleye dair çeşitli vecihlerden gelen rivayetler için bk. Buhârî, “Vudû”, 24; Müslim, “Tahâret”, 3; Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnaût (Dimaşk: Dâru’r-Risâleti’l-Alemiyye, 1430/2009), “Vudû”, 49; Beyhakî, *Sünen*, 1/127-128.

⁹¹ Buhârî, “Vudû”, 22-23; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 50-51; Beyhakî, *Sünen*, 1/129.

⁹² Nevevî, *el-Mecmû*, 1/460-461; Zerkeşî, *el-Bahru’l-muhît*, 4/176; İbnü’n-Neccâr el-Fütûhî, *Şerhu’l-Kevkebi’l-münîr*, 2/194.

⁹³ Nevevî, *el-Mecmû*, 1/460-461.

⁹⁴ Nevevî, *el-Mecmû*, 1/460-461; Zerkeşî, *el-Bahru’l-muhît*, 4/176; İbnü’n-Neccâr el-Fütûhî, *Şerhu’l-Kevkebi’l-münîr*, 2/194.

⁹⁵ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2-3; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’ fî tertîbi’s-şerâ’i’*, thk. Ali Muhammed Muavviz vd. (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1424/2003), 1/211-212; Muvaftakuddîn İbn Kudâme, *Muğnî*, thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî (Riyad: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 1417/1997), 1/192-194.

⁹⁶ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*, 1/212.

kanadı "mekruhluk" mertebesinde uzlaştıırken, diğerleri "bu, sadece efdal ve az efdal arasındaki bir farktır" diyerek pratikte cevaz hükmünü benimser.

Sonuç

Bu çalışmada; Sünnet'in fıkıh usulü literatüründe bir delil olarak kabul edilişi çerçevesinde, Hz. Peygamber'e nispet edilen ve "mekruh" kategorisinde değerlendirilen fiiller ele alınmıştır. Ele alınan rivayetlerin, kelâmî (ismet ilkesi) ve fikhî (bağlayıcılık ve hüküm mertebeleri) boyutlardaki yansımaları, İslâm hukuk düşüncesinin çok katmanlı ve esnek yapısını ortaya koymaktadır. Özellikle Hz. Peygamber'in kavî nehiy ile fiilî uygulama arasında görünürdeki zıtlığın, klasik teâruz çözümleme yöntemleri (cem', nesih, tercih vb.) yerine, "hüküm mertebesi" (haram, mekruh, mubah vb.) ölçeğinde yorumlanmak suretiyle giderildiği tespit edilmiştir. Her iki görüş delillerini daha ziyade mücerred teorik iddialar üzerinde temellendirmiş olsa da, ortaya konan yaklaşımlar usul âlimlerinin teorik düzeyde nasları nasıl değerlendirdiğine dair önemli bir perspektif sunmaktadır.

Mekruh kavramının bir hüküm kategorisi olarak tarihsel süreçte şekillendiği göz önünde bulundurulursa, bu kavramın henüz terimleşmemiş bir döneme, Hz. Peygamber'in fiillerine doğrudan uygulanması sonradan oluşan teklifi hükümler tasnifini geriye doğru işletme (anakronizm) riskini taşıdığı düşünülebilir. Ancak Hz. Peygamber'e atfedilen fiillerin anlaşılmasında sonradan teşekkül eden teklifi hükümlerin geriye doğru işletilmesinin kaçınılmaz bir yöntem olarak gözüktüğü bir gerçektir. Bu durumun ilimleşme sürecinde çerçevesi belirlenen bütün kavramlar için kaçınılmaz bir sonuç olduğu belirtilmelidir.

Bir fiilin teşrî' açıdan mekruh ya da mubahlığının ele alınabilmesi için öncelikle bazı kriterlerin belirlenmesi oldukça önemlidir. Elbânî ve Şâtıbî'nin ifade ettiği, ilgili fiilin yasaklamadan sonra gerçekleşmesi, yapılarında Hz. Peygamber için özür ve zaruret bulunmaması, tekrarlanan bir fiil olup olmadığına yönelik tespitler teşrî' niteliğin açığa çıkmasında oldukça önemlidir.

Çalışmada mekruh nitelikli fiillerin teşrî' değerine dair var olan ihtilâfın ana usul eserlerinde açıkça yer almadığı, ileri sürülen görüşlerin belli fıkıh mezheplerine nispetinin mümkün olmadığı, bu meselede farklı mezhepler ve usulcüler arasında uygulama ve yorum farklarının bulunduğu tespit edilmiştir. Özellikle fikhî açıdan bağlayıcılık taşıyan rivayetlerin ilgili usulî ihtilâfın yanı sıra bağlam, maksat ve muhtemel mazeretler (zaruret, hastalık, vb.) dikkate alınarak yeniden kademelendirildiği; böylece "haram" hükmüyle değil, "mekruh" veya "mubah" düzeyinde hüküm verilmek suretiyle fikhî istinbat sisteminin esnek kılındığı müşahade edilmiştir.

Öte yandan literatürde ilgili ihtilâfın ilişkilendirildiği günlük hayata yansıyan örnekler -örneğin ayakta su içme, cünüp iken abdest almaksızın uyuma, kedinin artığı ile abdest alma gibi -Hz. Peygamber'e nispet edilen fiillerin, mezheplerin hüküm tasnifinde ne ölçüde belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu örnekler üzerinden mezheplerin aynı rivayetleri nasıl farklı hükümlerle ilişkilendirdiği açıkça gözlenmiştir. Böylece teorik düzeydeki metodolojik esneklik, pratik düzeyde farklı hükümlere kaynaklık ettiği; rivayetlerin dinî yaşantıya etki etme biçiminde önemli rol oynadığı tespit edilmiştir. Sonuç itibarıyla; teşrî' açısından mekruh olarak nitelendirilen fiiller meselesinin hem usul-i fikhın teorik tartışmalarında hem de fîrû'-i fikhın günlük hayata dönük hükümlerinde kendine yer bulduğu, böylelikle İslâm hukuk düşüncesinin canlı ve çok yönlü karakterine vurgu yaptığı söylenebilir.

Kaynakça

- Abdülazîz el-Buhârî, Abdülazîz b. Ahmed. *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l-Pezdevî*. 4 Cilt. İstanbul: Matbaatu's-Sheriketi's-Sihâfiyye, 1308.
- Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *el-Müsne'd*. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2002.
- Ali el-Kârî, Alî b. Sultan. *Cem'u'l-vesâ'il fî şerhi's-Şemâ'il*. 2 Cilt. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, ts.
- Ali el-Kârî, Alî b. Sultan. *Tavdîhu'l-mebânî ve tenkîhu'l-me'ânî*. thk. İlyas Kaplan. Beyrut: Dâru Sâdir, 1427/2006.
- Alî, Fahrüddîn Zübeyr. "Fi'lu'n-Nebî li'l-mekrûh teşrî'an ve eseruhû fi'l-fürû'î'l-fikhiyye". *Mecelletu Usûl* 4 (2020), 187-211. https://drive.uqu.edu.sa/_/osol/files/Journal_Issues/osol_2020-4.pdf
- Alûka: el-Meclisu'l-İlmî. "Hel sebete enne rasûlallah fe'ale hukmen mekrûhen kerâheten tenzîhiyye". Erişim 22 Aralık 2024. <https://majles.alukah.net/showthread.php?t=138585>
- Ammâr, Muhammed b. Abdullah. "Nevmü'l-cünûb bi-dûni vudû". *Mecelletü Külliyyetü's-şerî'a ve'l-kânûn bi-tefehna'l-eşrâf-Dekahliya* 23/2 (2021), 985-1056.
- Arûsî, Muhammed Abdülkâdir. *Ef'âlû'r-rasûl ve delâletuhâ 'ale'l-ahkâm*. Cidde: Dâru'l-Müctema', 1411/1991.
- Aşkar, Muhammed Süleyman. *Ef'âlû'r-rasûl ve delâletuhâ 'ale'l-ahkâmî's-şer'iyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2003.
- Avvâme, Muhammed. *Hucciyyetü ef'âlî'r-rasûl usûliyyen ve hadîsiyyen ve fihi 'ismetuhû mine'l-hata' ve'l-hatî'e*. Medine: Dâru'l-Yüsrâ, 1434/2013.
- Ba'li, Ahmed b. Abdullah. *ez-Zehrû'l-harîr bi-şerhi Muhtasari Tahrîr*. Kahire: Dâru'z-Zehâir, 1441/2020.
- Bedran, Abdülkâdir. *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed*. Kahire: İdâretü't-Tıbbâ el-Münîriyye, ts.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. thk. Eymen Sâlih Şaban. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000.
- Beyânûnî, Muhammed Ebû'l-Feth. *el-Hukmu't-teklîfî fî's-şerî'ati'l-İslâmiyye*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1409/1988.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Birmâvî, Muhammed b. Abdiddâim. *el-Fevâ'idü's-seniyye fî şerhi'l-Elfiyye*. thk. Abdullâh Ramazan Mûsa. Medine: Dâru'n-Nasîha, 1436/2015.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Subhî b. Hasen Hallak. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002.
- Bulut, Abdurrahman. "Delil-Hüküm İlişkisi Bağlamında Hanefî Mezhebindeki Teklifî Hükümlere Dair Bazı Değerlendirmeler". *Tasavvur* 8/1 (2022), 413-443. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1087153>
- Cürcânî, Alî b. Muhammed. *et-Ta'rîfât*. nşr. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî. Kahire: Dâru'l-Fadile, ts.
- Cüveynî, Abdülmelik b. Abdillâh. *el-Burhân fî Usûli'l-fikh*. nşr. Abdülazîm ed-Dîb. 2 Cilt. Doha: b.y., 1399/1979.
- Çınar, Mahmut. "Peygamber'e İtaatin Dayanağı Olarak İsmet Meselesi". *İlahiyat Akademi Dergisi* 7/8 (2018), 327-344.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân. *es-Sünen*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcut. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1422/2001.
- Dilek, Uğur Bekir. *İslâm Hukuk Metodolojisinde Teklifî Hüküm Terimleri* (Doğuşu-Gelişimi-Terimleşmesi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Dilek, Uğur Bekir. "Teklifî Hüküm İfade Eden Kavramların Doğuşu, Gelişimi ve Terimleşmesi". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011), 211-242.
- Ebû Dâvûd. Süleyman b. el-Eş'as. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnaût. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye, 1430/2009.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrahîm. *Kitâbü'r-Red 'alâ Siyeri'l-Evzâ'i*. nşr. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî. Kahire: y.y., 1357.
- Elbânî, Nâsruddîn. *İrvâ'ü'l-galîl fî tahrîci ehâdîsi Menâri's-sebîl*. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1399/1979.
- Emîr Pâdişah. *Teysîrüt-tahrîr*. nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî. 4 Cilt. Mekke: Dâru'l-Bâz, ts.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Kavlığü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Ferkûs, Muhammed Ali. *el-İrşâd ilâ mesâilî'l-usûl ve'l-ictihâd*. b.y: Dâru'l-Mevkî, 1432/2011.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *el-Müstasfâ fî 'ilmi'l-Usûl*. thk. Hamza b. Zühayr Hafız. 4 Cilt. b.y.: Şeriketü'l-Medîneti'l-Münevverâ, ts.
- Hafnâvî, Muhammed İbrahim. *et-Te'âruz ve't-tercîh 'inde'l-usûliyyîn ve eseruhumâ fî'l-fikhi'l-İslâmî*. Kahire: Dâru'l-Vefâ, 1408/1987.
- Halebî, İbrâhîm b. Muhammed. *Mülteka'l-ebhur*. thk. Vehbi Süleymân el-Albânî. Dimaşk: Dâru'l-Beyrûtî, 1426/2005.

- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî. *ed-Dürü'l-Muhtâr*. nşr. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002.
- Hattâb, Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibu'l-Celîl li-şerhi Muhtasarı Halîl*. nşr. Zekerîyya Umeyrat. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1995.
- Hayyât, Üsâme Abdullah. *Muhtelifü'l-hadîs beyne'l-muhaddisîn ve'l-usulîyyîne'l-fukaha'*. Riyad: Dâru'l-Fadîle, 1421/2001.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Yûsuf b. Abdillâh. *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fukâhâ'i'l-emsâr*. nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. 30 Cilt. Dimaşk: Dâru Kuteybe, 1414/1993.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddû'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcut. 14 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.
- İbn Ebû Şeybe, Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Ebû Muhammed Usâme b. İbrâhîm. 15 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1429/2008.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris. *Mücmelü'l-luğa*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1406/1986.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî. *Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfi'i'l-kebîr*. b.y.: Müessesetü Kurtuba, 1416/1995.
- İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak. *es-Sahîh*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru't-Te'sîl, 1435/2014.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmü'l-muvakkîn 'an rabbi'l-âlemîn*. Dammâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1423.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Müflih, Muhammed b. Müflih. *Usûlü'l-fikh*. thk. Fehd b. Muhammed es-Sedhân. 4 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Ubeykân, 1420/1999.
- İbn Müflih Muhammed b. Müflih. *el-Âdâbü's-Şer'iyye*. thk. Şuayb Arnaûd. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1999.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdilhalîm. *Mecmû'u fetâvâ*. 37 Cilt. b.y.: Vizâretü's-Şüûni'l-İslâmiyye ve'd-Da've ve'l-İrşâdi's-Suûdiyye, 1425/2004.
- İbn Teymiyye Ahmed b. Abdilhalîm. *el-Müsvedde fî Usûli'l-fikh*. Kahire: Matbabatu'l-Medenî, 1384/1964.
- İbnü'l-Hâcib, Osmân b. Ömer. *Câmi'u'l-ümmehât*. nşr. Ebû Abdurrahmân el-Ahdar. Beyrut: el-Yemâme li't-Tibâa, 1419/1998.
- İbnü'l-Hâcib, Osmân b. Ömer. *el-Muhtasar*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1427/2006.
- İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdilvâhid. *el-Fethu'l-kadîr li'l-'âcizi'l-fakîr*. nşr. Abdurrezzâk Gâlib el-Mehdî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî, Muhammed b. Ahmed. *Şerhu'l-Kevkebi'l-münîr*. thk. Muhammed ez-Zuhaylî. 4 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1413/1993.
- İmâm Mâlik, Ebû Abdillâh. *el-Muvatta'*. thk. Abdülvahhâb Abdüllatîf. 2. Baskı. b.y.: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Karadağ, Bekir. "Hanefî Fıkıh Kaynaklarında Hükme Delalet Etmesi Açısından Hz. Peygamber'in Dini Nitelikli Bir Fiile Devamı (Muvâzebe)". *Marife* 19/2 (2019), 553-569. <https://doi.org/10.33420/marife.621624>
- Karaman, Hayrettin. "Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah'ın Davranışları". *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*. 127-150. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1989.
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâ'i'u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*. thk. Ali Muhammed Muavvîz vd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Kıyık, Mustafa Harun. "Hz. Peygamber'in Teşrî Nitelikli Olmayan Fiillerinin Bağlayıcılık Açısından Değeri". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 6/2 (2019), 153-194. <https://doi.org/10.33718/tid.567370>
- Kur'an Yolu*. çev. Hayreddin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Matrafi, Uveyd b. Ayyâd. *Âyâtü 'itâb Mustafa fî dav'i'l-'isme ve'l-ictihâd*. Mekke: b.y., 3. Basım, 1426/2005.
- Mâverî, Alî b. Muhammed. *el-Hâvi'l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvîz. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994.
- Merdâvî, Alî b. Süleyman. *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî. 12 Cilt. b.y.: Matbaatu's-Sünneti'l-Mahmûdiyye, 1374/1955.
- Merdâvî, Alî b. Süleyman. *et-Tahbîr şerhu't-Tahrîr fî Usûli'l-fikh*. nşr. Abdurrahman b. Abdullah el-Cibrîn. 8 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1421/2000.
- Merdâvî, Alî b. Süleyman. *Tahrîru'l-menkûl ve tehzîbu 'ilmi Usûli'l-fikh*. b.y.: el-Mektebetü'l-Vakfiyye, 1434/2013.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn. *Muğnî*. thk. Abdullah Abdülhusin et-Türkî. 15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997.
- Müslim. Ebû'l-Hüseyn. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Nazar b. Muhammed Feryâbî. 2 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1427/2006.

- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû şerhu'l-Mühezzebe*. thk. Muhammed Necîp el-Mutî'î. 23 Cilt. Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts.
- Nevevî, Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. b.y: Müessesetü Kurtuba, 1412/1991.
- Oruçhan, Osman. "Ayakta Su İçmekle İlgili Hadisler Bağlamında Hadis Tasnif ve Yorumunda Yanlış Algılar ve Bunun Müslümanlar Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme". *The Journal of Academic Social Science Studies* 58 (2017), 251-270. <https://doi.org/10.9761/JASSS7151>
- Sahnûn, Abdüsselâm b. Saîd. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 16 Cilt. b.y: Matbaatu's-Sâade, 1324.
- Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1409/1989.
- Seyfüddîn el-Âmidî, Alî b. Muhammed *el-İhkâm fî Usûli'l-ahkâm*. thk. Abdurrezzâk Affî. 4 Cilt. Riyad: Dâru's-Samî'î, 1424/2003.
- Şâtıbî, İbrâhîm b. Mûsâ. *el-Muvâfakât*. nşr. İbn Hasen âl-Süleyman. 6 Cilt. Huber: Dâru İbn Affân, 1417/1997.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî. *Neylû'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*. nşr. Muhammed Subhî b. Hasen Hallak. 16 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1427.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî. *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hâk min 'ilmi'l-Usûl*. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Fadîle, 1421/2000.
- Şinkîtî, Abdullâh b. el-Hac. *Neşru'l-bünûd 'alâ merâki's-suûd*. 2 Cilt. b.y: y.y., ts.
- Tâceddîn es-Sübkî, Abdülvehhâb b. Alî. *Cem'u'l-Cevâmi fî Usûli'l-fikh*. nşr. Abdülmün'im Halil İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 12/2003.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Türçan, Galip. "Peygamberlerin İsmeti Meselesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11(2003/2), 91-123.
- Yılmaz, İbrahim. "İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık (Hukukî Serbestlik) Bildirmesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (2021), 275-292. <https://doi.org/10.18505/cuid.870089>
- Zerkeşi, Muhammed b. Bahâdır. *el-Bahru'l-muhîd fî Usûli'l-fikh*. 6 Cilt. Hurgada: Dâru's-Safve, 2. Basım, 1413/1992.